KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf. Január, Február. 1886. 1-ső füzet.

A REFORMATIO KEZDETEI.

— Történetbölcseleti tanulmány. —

Adtuk a hierarchia kifejlését, reá mutattunk fénykorára.[1]) Azon idő szellemével szemben nagy hivatást végzett, megalapitván az egyházi és állami rendet. A mint hivatását betöltötte, kezdődött a viszszahatás.

Pár század mulva a feudalismus fényköre halványulni, alkotó, teremtő ereje kezdett kimerülni. Az a fényes, ragyogó feudalis egyház, feudalis társadalom és állam, mit századok bámultak, többé nem a régi. A feudalismus eszméje lejárta magát. Uj uralkodó eszmére volt szüksége Európának.

S a történet ismételte magát. Az uj eszmével vajudó idő, miként a feudalismus eszméje előtt, most is népvándorlást hoz Európára. Csakhogy most nem Ázsia jön reánk, hanem mi megyünk Ázsiára, keresztes hadak alakjában. Nyomában kezdődik a szellemi népvándorlás, a renaissance, előáll a liberalismus eszméje. S miként a feudalismus, előbb az egyházat, s majd az államot lesz hivatva reformokon keresztül vinni.

Miként a keresztény vallásnak, miként a feudalismusnak egyelőre neve nincs, kezdetben Renaissance, ujjászületés nevet nyer, mi a társadalom átalakulására hat; majd mint reformatio jelenik meg, s az egyházban kiván ujitásokat; később az absolut államra veti magát. Olaszországban még csak a müvészet és tudomány ujjászületése. Németországon, hol a reformatioban s a harmincz éves háboruban nyilatkozik, már a népek és fejedelmek küzdelme az egyházi és császári feudalismus ellenében; Angliában már nyilt sisakkal lép fel, a nagy bárók szabadságharcza az absolutismus ellen. Németországon csak az egyházat, Angliában már az egyházat és államot, Francziaországban a feudalismust és absolutismust, az egyházat, a társadalmat és a monarchiát egyszerre támadja meg.

A renaissance fellépése a kedély, a szellemi élet forradalma

[1]) L. Keresztény Magvető XX. köt. 331—337. l.

volt, mely első szikráját az arabok Európába lett megjelenésétől, a keresztes hadjáratoktól s Konstantinápoly eleste alkalmából kapta.

A keresztes hadjáratok az európai nemzeteket egymással öszszehozzák, megismertetik, az európai akkori kultura összefoly. A hadjárat a keleti császárságon vonul át, megismerik a görög civilizátiot, Palaestinában érintkezésbe jőnek az ázsiai müveltséggel. Kik eddig imádkozásban és harczban kerestér örömüket, magasabb vágyakat kapnak.

A török be kezd nyomulni Európába, a XIV. században székhelyét Európába teszi át. A görög miveltség elmenekül előle, Konstantinápoly elestével tudomány, művészet hazátlanná lesz, Nyugat-Európa megtelik menekültekkel, hozzák a görög nyelvet és müveltséget; a nyugati müveltség, melyet eddig a római classicusok látköre határolt, most a görög szépészet és bölcsészet bőségszarujához jut.

Ezek a külső behatások és tényezők. E behatások felfogására a kedélyek már elő voltak készitve. A scholasticus, a latin müveltség már intézményekkel birt. Bolognában a XII. század elején megnyilik a hires egyetem. Az egyház nagyszerü templomokat épit, diszitésére az épitészet, a szobrászat és festészet kezet fog, az egyházi szertartások a költészetet és zenét élesztik. Az egyház szivesen látja, hogy mit eddig a kolostorok ápoltak, a tudományt és müvészetet, a viiágiak is ápolás alá veszik. Nem sejtette, hogy éppen a renaissance vet véget az emlékszerü egyházi épitkezéseknek. S mivel az egyház az ébredő szellemet bátoritotta, a fejedelmek udvaraikat szintén megnyitják: s kikre a müvészet vagy tudomány geniusa mosolygott, a királyi udvarokban előkelő helyet biztositottak maguknak.

Eddig a társadalom és az állam az egyház gyámkodása alatt állott. Minden az Isten nevében intéztetett. A korona, a királyi hatalom Isten kegyelméből, a törvény Istentől van. Ez időtől az erkölcsi parancsok helyébe positiv törvények kezdettek lépni. Az istenit, erkölcsit, az értelmi váltja fel. Eddig a civilizatiót a vallás terjesztette és vezette, kezdődik világi iránya. Tanodák állnak fel, vallás és a humániorák mellett kezdődik a bölcselem, a természettan tanitása. S miben minden szép, nemes és magasztos összpontositva van, az egyház visszahelyeztetik azzá, a mi, elméleti tényezővé, viszszavonul eszményi fenségébe, s az embert, mint nagykorut, átadja a gyakorlati életnek. Kezdődik a modern társadalmi és állami élet alapvetése.

A renaissance felébresztette az észlelődést, s mind inkább sza-

porodott azok száma, kik gondolkoznak s igy az emberiség nagy munkájában részt vesznek.

A mily arányban emelkedett a két kiváltságolt osztály, a főpapság és főnemesség, a nagy közönségre háritott munka és teher, mind nyomasztóbbá lett. A politikai és egyházi viszonyok együttesen tétettek birálat tárgyává: az elégületlenség éle egyszerre fordult mind a kettő ellen.

Azon kor a közigazgatást az egyháztól még nem birta külön álló intézménynek tekinteni. A római császárság és a szentszék, a feudalismus által kifejtett két főrend, egy tábornak vétetett. A reformatio tehát az egyházi és politikai intézmények ellen egyszerre lép sorompóba.

A reformationak már azelőtt előzményei voltak. Az albigensieket Francziaországban inquisitio verte le. Husz Jánost megégették (1415). Fellép Luther (1517), hangot ad százada érzületének, a császár és a birodalmi gyülés előtt kimondja, hogy máskép nem tehet: a szakadás létrejő (1521). Németország egy része, Poroszországgal élén, tanát magáévá teszi (1525). Valamivel később Calvin fellépésére Francziaországban keletkezik a reformatus, Socinus fellépésére Olaszországban az unitárius vallás. Megindul a nagy mozgalom, mely a renaissance munkáját az egyház terén folytatja.

A reformatio a keresztény vallás, keresztény civilisationk, szellemi és erkölcsi életünk e sarkköve előtt tisztelettel hajlott meg. Épen ugy mint a keleti vallás elszakadásánál, nem a religio, hanem a ritus és liturgia felett tör ki a vita. A religio alapelveit: az Istenben való hitet, a felebaráti szeretet tanát, a feltámadás reményét a reformatio szóvivői is elfogadták. Megtámadták a feudalis hierarchiát, de a papi hivatás iránti tiszteletet már ezért sem kivánták leszállitani, mivel a katholikus papság inditván a reformatiót, papi állását mindenik meg akarta tartani. A conciliumok, a szent atyák által felállitott dogmákat birálat alá vették, de a bibliát szó szerint elfogadták. Az Isten félelme helyett, az Isten imádását prédikálták. Mert az isten tisztelet középpontjává, az isteni tisztelet sulypontjává az oltár helyett a szószéket választák, a nemzeti nyelvet tették a ritus nyelvévé. A sátoros ünnepeket megtartották, de a szentek ünnepnapjait elvetették. A vezeklést, böjtöt, gyónást, papi nőtlenséget megszüntették. Egy szellemet terjesztettek, mely a szószéket, az irodalmat és az iskolákat különös gondja alá vette. Az egyesek nagy miveltségét, a tömeg miveltségével kivánta helyettesiteni; szervezte

a népnevelést. Arra törekedett, hogy a tudomány megszünjön a papság kiváltsága lenni.

A reformatio a protestánsokat felszabaditotta a pápa fenhatósága alól, most már politikai szabadságot is akartak.

A reformatió első lépései tisztán dogmatikusok, egyelőre vallási és társadalmi kérdés, de csakhamar méjjen bevágó politikai eseménynyé nőtte ki magát. Küzdelemmé vált a világi és egyházi feudalismus s az abból kifejlett absolutismus ellen. Czéljául nem kevesebbet tüzött ki, mint a nevelés, a tudomány s ezek eszköze, a papi javak secularizatioját, világivá tételét, kivivását a világiak befolyásának az egyházra.

Ennek elérésére századokig fennálló kötelékeket kellett szétszakitani. Első sorban a szentszék azt a páratlan hatalmi állását, melynél fogva egy idegen hatalom egyes államok hatalmi körébe nyul be, a mennyiben a klerus Rómától lett függővé téve. Második sorban meg kellett dönteni a római császárság azt az igényelt jogkörét, hogy minden keresztény fejedelmek és országok császára, mi leginkább a német fejedelmeknek állt érdekében. A mai szempontból nem világrenditő kérdés, de azon kor szempontjából nem volt kevesebb, mint a nyugati civilisatio egységes irányának felbontása, megszakitása azon köteléknek, mely a római egyházhoz tartozó nyugati nemzetek közt egységet tartott fenn. Nem csoda tehát, hogy ha a pápai szék a mellett hogy féltette a hitet, az erkölcsöt, féltette magát az egyetemes keresztény civilisatiot, melyet eddig az egyház vezetett.

Ezen oldalról tekintve a reformatiot, nyugat Európára nézve egyik legnagyobb horderejü világesemény. Nemcsak vallásbeli szakadás, de megszakadása az izlám által fenyegetett nyugati világnak. Egy szakadás, mely miként az első, Europát keleti és nyugati, szláv és germán-román Europára szakasztotta, ugy indult most Europát katholikus és protestáns vallásra szakasztani, mi a római és germán elem szembeállitásával fenyegetett. De mert a szakadás mind két oldalán erős meggyőződés vezetett, s a szabadságvágy felébresztése mellett, a protestánsok a szentszék kozmopolitikus iránya ellenében a nemzeti irányt is felköltötték, az összeütközés hosszasan ki nem maradhatott. Két táborrá vált Europa, s kezdődtek a fanatikus vallásos háboruk, melyek nem csak nagy hullámokat vertek fel, de egyszersmind a liberalismust nagy vivmányokhoz juttatták.

Kitört Németországon a harmincz éves háboru, melyben az erdélyi fejedelmek is részt vesznek. A katholicismus és protestantismus, a német választó fejdelmek és a császárság, a feudalismus és

liberalismus egymással megmérközik: s végül is megköttetett a westphaliai béke (1648 okt. 24.), mely a protestánsok lelkiismeret szabadságát, a protestantismus fenmaradását biztositja. De egyszersmind az által, hogy a német fejedelmeknek külhatalmakkal szövetkezhetési jogot enged, megtörte a császári hatalmat. Németország egységére nem valami kedvező esemény ugyan; de a német nemzeti irodalom, s a méjj nyomokat vágó tudományosság itt kezdődik. Nyugat-Európára nézve pedig egy felbátoritás a liberalismus zászlója alatt további küzdelemre. Mert a harmincz éves háboru nem volt egyéb, mint a német nemzet forradalma, mint az angol és franczia forradalom előjátéka.

Éppen azért méltán veti fel a történészet a kérdést: mi lett volna akkor, ha az eszme áramlatnak, mely a katholicismus keblében keletkezett, s mit katholikus alsóbb papság indit meg, a főpapság, a szentszék élére áll, s reformoknak utat enged: oly kérdés, mely a világtörténelem egyik problemája marad. Valamint az is, hogy vajjon nincs-e igaza Herdernek, midőn a római eredetü nemzetek hanyatlását annak tulajdonitja, hogy magokat a reformatio által nem engedték megifjittatni. De a tisztán katholikus országok elmaradottsága a mivelődésben határozottan a protestantismus előnyére szól.

Kőváry László.

A SZOMBATOSOK IRODALMI MARADVÁNYAI ÉS VALLÁSOS NÉZETEIK.

A „szombatosok“ vagy „zsidózók“ elnevezés alatt a XVI. száz végén és a XVII-ik elején egy külön vallásos felekezet alakult volt Erdélyben. [1]) A felekezet törvényesen soha sem ismertetett el, sőt még türve is csak kevés ideig volt, annyira, hogy nyilvánosan alig állott fenn 50—60 esztendeig. E rövid élet azonban nem maradt gyümölcstelen a magyar irodalomra nézve, mert a felekezet tagjai, s köztük különösen a tudós Péchi Simon, vallásos elveiket igyekeztek irásban is kifejteni. Mindamellett, hogy a felekezet ellen inditott tervszerü üldözés, pusztitás irodalmi termékeiket sem kimélte meg, igen szép számu magyar nyelven irt munka jutott birtokába korunknak. [2]).

---

[1]) L. Ker. Magvető III. IV. köt. Kőváry László jeles czikkeit stb.

[2]) A ma ismert nevezetesebb szombatos codexek:

A szombatosok énekes könyve. A kolozsvári unitárius főiskolai könyvtárban. Kézirat. Ismertette Kriza János. Uj magyar muzeum 1851—2.

Péchi Simon irásai. Kolozsv. unitár. főisk. kt.

Péchi Simon zsoltárai. A magy. tud. akademia birtokában. Ism.: Lugossy József. Uj magy. muz. 1850—1.

Szombatosok zsoltáros könyve. Székelykereszturi unitárius gymn. könyvtárában a Jakab Elek-féle könyvek közt.

A szent atyákból kiszedegetett tanulságok. Péchi Simontól. Ilyen czimü könyv ma, tudomásom szerint, nincsen, vagy hol van, nem tudom, de az bizonyos, hogy volt egy példányban a székelykereszturi unitár. algymnasium könyvtárában. Ezt kétségbevonhatatlanul bizonyitja a nevezett könyvtár „Lajstroma“, mely 1865-ben az E. K. Tanácsnak küldetett fel. (107—1866. E. K. T. t. jk. szám.) A Ker. Magvető X. köt. 45—49. lapjain néhai Kriza püspök ugyan e czim alatt közölt volt szemelvényeket. Gondos összehasonlitás után arról győződtem meg, hogy a közlemény nincsen az ismert s fenn megnevezett könyvekből véve, s hogy tehát ebből kellett hogy közöltessék. A kereszturi könyvtárnak abból az évből kiadási naplója nincsen s igy a kivévőről megbizonyosodni nem lehet, habár erősen óhajtandó volna, hogy e becses „codex“ visszakerüljön. A főiskolai könyvtárba került egy pár iv másolatban a Simén-féle könyvtárral, de ennek irása nem régi.

Szombatosok régi könyve. A kol. unitár. főisk. kt.

Lássuk először is a „Szombatosok régi könyvét“, mely ismertetve még nem volt. Ezt a közönséges czimet ez érdekes collectio „igen nevezetes ritkaság“ megjegyzés hozzáadásával valószinüleg valamelyik könyvtárnoktól kapta. Mi nem is keresünk mást, hanem egyenesen hozzálátunk ismertetéséhez. A „szombatosok régi könyve“ ivrét s a táblák kézirásos leveleit is számitva, összesen 60 levél. A papir nem egyféle. Az idő és használat nyoma erősen látszik rajta. Öt első levelének tetemes része elvásott és letöredezett, a többi is nagyon viseltes. Szerencsére a legtöbb helyen olvasható s a hiányzó részek is utángondolhatók. Sok kéz munkája látszik rajta itt-ott, de a főbb részeket hatnak tulajdonithatom. Hogy az irók csakugyan a szombatosokhoz tartoztak, az az iratok tartalmából elég világosan megállapitható. A különböző darabok szerzési ideje legtöbbnyire meghatározhatlan.

A könyv táblájába befoglalva egy negyed oldalon az üdvösséget és a szent életet definiálja egy iró. E kéz irása az egész könyvben nem fordul elő többször. A szöveg egész terjedelmében a következő:

„Miben áll az űdvesség? Felelet: Először ebben, hogy ember csak az Atya Úr Istent ismerje egyedül teremtő Istennek lenni. Természetit és minden akaratját tudni kell az Istennek. Az mit megtiltott mind távoztatni kell, az mit parancsolt, mind meg kell cselekedni teljes éltében hüséggel.

Más Rész. Micsoda az szent élet? F. Az hogy ember szüntelen rettegéssel félje az Istent, mind látásban, hallásban, beszédben, csak az mi jó és tiszta, azt kövesse, indulatját mindenben mindenütt, és mindenkor arra birja és igazgassa sziligységgel [1]) Istent szolgálja bőséges tiszteletekkel éjjel, nappal, mindenféle jokat bösegesen cselekedjék és ezekben holtig naponként inkább inkább bövölködjék. (Isteni) tiszteket csak az Isten törvénye (szerint tegyen és senki) olyat ne tarcson (a mi az Istennel vagy az ellen vagyon az Isteni szerzésében is ugy tartsa el se vegyen belöle . . . .

És utolszor: Úgy szeresse(nek . . . . . .) kész legyen Istenért megutálni még az ö mag . . . . kész szándékkal akarattal legyen alázatoson . . . . h Istenhez. [2])“

A Codex tábláján van a többek között egy ima, mely tartalmából itélve valószinüleg szintén a szombatosok irodalmához sorozható. Egész terjedelmében közöljük, még pedig az eredeti irásmód megtartásával:

---

[1]) Szelidséggel.

[2]) A nem közlött szavak kiolvashatlanok, a zárjelben levők olvasása kétes.

„Uram aldot legyen a te neued minden üdöben, aldgi megh münköttys az te zent nevedert Uram en Istenem, ki uagi mü nekünkys giarlo bünösökk uagi kegielmes attiank es megh valtonk, hatalmas fölseges Ur Isten, es dicsierunk tegedett Uram, Uram ne hadgi ne hadgi hanem lacz hozzank, halgasd megh a mü köniörgesünkött z: z. az s seregekk Ura,

Anno Millesimo sexcentesimo decimo, septimo, a Nato Chrsto· 15 die mensis Januarij." A mint az utóbbi s ugyanazon kézből való megjegyzésből világos, ez ima 1617-ben iratott. Vajjon eredeti szerzemény-e, vagy másolás, bizonytalan. A „Szombatosok régi könyvének" a táblájára felforditott gula alakjában tiszta kerek betükkel s kifogástalan szerkezettel van irva. Lehet, hogy valaki, mint saját szerzeményét, ez üresen talált lapon megörökiteni óhajtotta. Hogy ez az iró szerette a nevezetesebb gondolatok és események lejegyzését, bizonyos abból is, hogy a könyv hátsó táblája első oldalát szintén beirta a következő nevezetes jegyzéssel:

„Eössi András beteg agiaban monda,
Sok dieziéretekkel az Istent alda,
Telljes eleteben felmagasztala,
Kiert veghetetlen iokat talala.

„Eössy Andras iambor ember volt migh ellt ez földön s az In megh aldotta erette, Iambornak Iambor emlekezeti vagion holta utanis. Latornak Lator, mint hogi maga is Lator volt eleteben. Anno Millesimo sexcentesimo decimo septimo, a Nato Christo 15. die mensis Januarij." Az irás kelte ugyanaz, mint a megelőzőé: 1617, de az a sajátságos, hogy a könyvben közölt „Az udwessegnek utara tanitó ének" után később s egészen más kéz irásával az Eössi Andras mondása (négy sorban) szóról-szóra idézve van, mintha ezzel azt akarta volna jelezni, hogy Eössi azt az éneket mondotta betegágyán. Ugyane kéz irásában még két hasonló rövidségü jegyzés fordul elő.

Már most érdekes volna tudni, hogy Eössi András csakugyan „Az üdvösség utára tanitó éneket" mondotta-e beteg ágyán, mint ezt ez iró sejteni engedi. Én nem tartom lehetetlennek, mert a mint később meglátjuk, erre tartalmánál fogva alkalmas volt, de kétségessé teszi előttem az, hogy az ének 28 négysoros vers, a mit beteg ember alig mondhatott el. Ennél valószinübb tehát, hogy ez a versbe foglalt megjegyzés azt a rövid imát illette, a melyet fennebb egész terjedelemben közöltünk. E mellett bizonyit az, hogy mindkettő

ugyanazon kéz irása, hogy a könyvben a táblán, ugyanazon iv szembe levő oldalain fordulnak elő.

A könyv tábláján belől következő első lapon több helyen elő nem forduló irással eme tájékoztató szavak állanak:

„Az Istennek és az ő szent Fiának az Jesus Chrsk üsmeretíről és az szent l(élekről) való igaz értelemről ugyan ezen könyvbennis ide alább igaz és tiszt . . . . . ságok irattanak és szedegettettek ki az szent irásokbol avagy az bibliából, (me)lyekből azuagi az kikből világosan meg értheti az ki érteni akarja az üd-(vössé)gnek igaz fundamentumat.

Azért summája vallásunknak ez hogy szent irás kivül az Isten felöl és az ö akarattia felől nem kell szollani 17. c.

1. Az Isten felöl ezt valljuk, hogy valósagbannis és szám szerint is egy ki az Ur Jesus Christusnak szent Attia Istene és csak ezt hisszük egyedül imádandónak lenni.

2. Valami vagyon mind láthato, mind láthatatlan, mindeneket az Isten teremtett hat napokon.

3. Az Isten ez világot az emberekért teremtette, az embert ö m(agáért).“

Később a fennebbi sorok után jegyezték: „Forditsd ez levelet olvaso uram s az másik felén meg o . . . . . ez vallás summájának az többit is.“ S ha oda forditunk, ott 8 pont alatt összefoglalva találjuk: „(Az emb)ert Isten a maga hasonlatosságára teremtette (érte)lemmel és az egyéb állatokon való birodalommal, hogy ezért (az) emberek félnék ötet mint Urokat, és mint Attiokat tisztelnék és szeretnék.

Az Isten az embernek mindenről törvént és rendtartásokat adott oly kötés alatt hogy ahoz semmit ne legyen szabad tenni se abban ne legyen szabad elvenni.

Ezeknek megtartásában rendelte Isten embernek örök életét, és meg nem tartásában örök veszedelmét.

(Lá)tván az Isten az emberben az romlottságot, az bünösnek is büne bocsánatjára penitentiát rendele, de ily okkal hogy többször bünt ne cselekeggiék.

Ez okkal az Isten minden üdőben az Embert kegyelmebe be vötte és be veszi jövendőben is személyválógatás nélkül és igy választott mindenkor, és igy választ népet magának.

(Egy) ilyen nép neveztetett igazán Isten gyülekezetinek mindenkor. Ez küvül penig minden népek ördögh fiaijnak és gyülekeze-

tinek neveztettenek, most is azonképpen Isten törvénye elváltozhatatlan és örökké megmaradandó.

Az Isten az igaz profetának esmeretit ebben helyheztette az ki ezekre tanitja az népet és az ki ezeknek minden czikkelyit helyén haggya.

Az Isten az szent király nemből, az Dávid magvából rendelt szabaditó királyt, mindennél szentségesb embert ki az (fel)feszittetett Ur Jesus Christus.

(Ez á)ltal rendelte Isten, hogy minden romlandóságot és (minden fogy)atkozást megépitsen.

. . . . . Isten nem csak Embereknek hanem Angyaloknak is . . . . . . rendelte, és mind holtaknak eleveneknek itélő birájává rendelte Isten, hogy ez által ezen törvényt szent léleknek erejével embereknek szüvökbe be irja és ezt Uj Szövetségnek nevezte.

5.[1]) Drágalatosb és dijcsősegesb az uj szovetség az ónál . . . . képpen s evvel is hogy az O szövetségh tentával iratott (táb)lákra és könyvbe, az uj penig az szübe szent lélek által.

6. Az Christusis ő magát Isten igaz követének és Messiásának lenni evvel mutatta megh hogy az Isten törvényit nem rontotta, hanem annak mégh csak egy ponttiát is erősitette hogi bé kell tölteni. Az Apostolok is mind ugy tanitnak hogy az törvénynek megh cselekedói igazak Istennek előtte.

7. Az Apöstolok ideiebeli mosogatást is valliuk hogy Iste(ntől) volt rendelve, az elmult bünökből való megh tisztu(lás)nak bizonságára, és az szent léleknek elvételére va(ló) készületre. De miképpen hogy az szent léleknek o(n)tása csak az Apostolokat illette Christus után, azonképpen az mosogatás is csak őket illette.

8. Az ur vacsoraiát is szentséges dologhnak valliuk az Christus és az Apostolok ideiebeli rendtartás szerént és az Christus eljöveteliről való emlekezetre.

De ez megh fegihetetlen [2]) életü embernek való."

Az előbbi levél első oldalán van egy idézet és egy ima: „Az Istennek tulajdon egy voltáról eleget talalnak Esaiasnak 44 és 45. 46. ban. Étel előtt való hálaadás: „Örök mindenható ki nem nézted az mi gyarló bünös voltunkat, hanem az égnek harmatjából és az

[1]) A közlött részek a levél jobb oldalán vannak s a szakadozottság miatt a kezdőbetük nem vehetők ki, valamint az itt kezdődő sorszámokat megelőzők sem.

[2]) Feddhetetlen.

földnek zsirjából tartod és táplálod az te bünös és gyarló fiaidat. Ugy legyen minn örökkön örökké Amen."

„Áldott Ur-Isten kiért müis azt mondjuk egy szüvel és egy szájjal szent, szent, szent a seregeknek Ura Istene mind örökké, ugy legyen."

„Össi András étel előtt mondotta másnak meghatta hogyha ugy akarunk, hogy az Isten megáldjon müis . . . "

Ezután két ének és egy zsoltár következik. Ezekről később lesz szó. Most lássuk a gyüjtemény egyik fő részét:

„Az szent Irás Panaszolkodása Azok ellen, kik vakmerősegből, auagi uilag zereteti miatt, uagi az emberi gonozságnak ualami egieb okai miatt őket megutálták."

E munka 11½ folio levél. Irása, mint már a czimből kivehető, tiszta, jó és helyes, tartalma érdekes és fontos. A Panaszolkodás czélja az, hogy elmondja, miképpen támadták meg a szentirást a sophisták és más pogányok, s bebizonyitsa, hogy a szentirás, mint nem is a Mózes, hanem Isten müve egyöntetü, igaz és megdönthetetlen. Az irásban három részt különböztethetünk meg, u. m. az: Előljáró beszédet, a tárgyaló és befejező részeket. Irályát érdekessé teszi hogy a szent Irás személyesitve van s igy áll saját maga védelmére.

Tartalmát röviden a következőkben öszszegezhetjük. Az Irást kezdettől fogva sokan nem értették s azért sok ellenségei voltak, kik az Urat nem ismerték s az irást félremagyarázták. A hoszszu türő Isten nem büntette meg még, de az idő nincsen messze. „Most én előtökbe mutatom az kigyonak és ördögnek csalárdságát, ki arra hajtot benneteket hogy engemet meg utalliatok: Vegyétek jól eszetekbe, és az bünnek közepéről térjetek vissza az életnek utára, most mig üdötök vagyon hozzá!" Miota a kigyó elcsábitotta az embert hogy ne hidjen az Ur szavának azóta volt sok Epicurus, sőt még a választott népben is Zádok, ki a feltámadást tagadta s elvont tőlem sokakat. Erre az irás szava imez: „Ha én Szent irás igaz nem vagyok, hát ugy Isten sincsen, mert más Isten soha sem szólott, mint hogy nem volt, hanem hogy csak ez az egy volt Isten, csak ez egy szólott, mert én küvülem nem mutathatják szavát, én vagyok az ő szava."

Csak ez egy Isten mondotta azt magafelől, hogy ő teremtette e világot egyedül, miatta teremtette „s mind monta azolta hogy ő az. Ha én ő szava nem vagyok, hát nem monta, ugy hát nincs honnan megtunni hogy vagyon ő, és igy az te hazugságod szerint nincsen Isten." Ez állitást azzal indokolja, hogy az Istent olyannak hirdetik,

a ki „nem érez, ide alá az földre nem szol, gondot nem visel. nem bánt senkit. hanem csak vesztegségben vagyon, meg sem haragszik." Már pedig az ilyen Isten nem létező.

Az irás Isten szava és igaz. Hogy igaz, azt bizonyitja a józan ész (prudentia), melyet még a hamis is elismer: s bizonyitja az, hogy régi, s ha ezt tagadná valaki, akkor tagadnia kellene azt is, hogy Aristoteles s más bölcsek voltak. De az irás igaz azért is, mert Isten szava s nem a Mózes irása. S a könyv emez okoskodása nevezetes, a mennyiben a betüszerinti ihletést bizonyitja be a maga sajátságos módja szerint. Mózes nem irt magától, hanem Istentől, nem is nevezte a magáénak, hanem Istenének, s nem is irhatta, mert Ábrahámtól Krisztusig minden idő folyása meg van irva, minden kihagyás nélkül. Ez [irást ember nem irhatta. „csak három caputot én bennem ki lött volna, ki volna az világon oly okos ember, ki conformálni tudott volna."

A szövetséget nem Mózes kötötte, hanem általa kötötte Isten, a népet nem Mózes mentette ki, hanem Isten, a hegyen nem Mózes szólott, hanem Isten általa.

A sophisták azt mondják, hogy ez a törvény csak olyan, mint a Mahometé. Ez sem áll, mert azt a népet Isten nem szerette, mint a zsidót, azok jövendölése nem teljesült be, azok elhagyhatók, de ez az emberek szivében van, mert Istené, ezt nem lehet elhagyni.

Mintegy kilencz levélen tartó positiv bizonyitgatás után gúnyosan igy védekezik: „Jollehet semmi ez, am bolondoskodjanak azok, tü igyatok, tanczoljatok, kaczagjatok, tellyes tehetségetekkel valamit akartok mindent miveljetek, mind egy a jó és az gonosz, azé ez világ a ki élheti, valamennyi káromlást gondolhattok ellenem, és az mi az nyelvetekre jő mindent mongyatok, jobban jobban, mégis jobban, semit egy pontot se feljetek, igy volt, igy leszen örökké, eleget irtak, irnak, nincs vége az sok irásnak, csak a bohó népért szerzették a religiót, de a kinek esze vagyon álljon ugy a mint szereti, az az ő része etc." Igyane hangon folytatja hosszasan. A gúny éle kétségen kivül az ellentél anna korábban már jelzett felfogására irányul, hogy az Isten tétlen és tehetetlen. Ez irásformát, bár szándéktalanul, a „Predikator" könyvéből kölcsönözte.

A sophisták ellenvetései közül irónk tárgyalja még azt, hogy a bibliának még a nevét is nemrég találták fel; hogy az nem a legrégibb könyv; hogy olyant tanit a mi nem létezik, mint p. o. a pokol. Ez utóbbira azt kérdi, ha nincs pokol, miért van lelkifurdalás, s miért tér meg annyi hitetlen élete végórájában?

Még egy nevezetes ellenvetés tárgyalását emlitjük meg. A sophisták azt mondják: „Az papasok. Lutteranusok, Calvinisták, Unitariusok, sidó hütön valók, mind én belőlem Bibliából tartjak religiojokat, azért nincsen egy bizonyos religio!" Ez sem erős ellenvetés — mondja — mert bizonyos, hogy egy dologról a hány ember annyiféleképpen okoskodik, s nem tiszta szivvel tudakozódik a dolog felől. Pedig az irásban tisztán áll: „tartsd meg a parantsolatokat épen s azon kivül semmit külső, idegen dolgot ne kövess." Az egészet értik és vallják „csak a Krisztus személye felől kételkednek a zsidók", de ez a vakságok nem hozott akadályt nekik az irás magyarázatjába.

Végül mástél levélen összegezi a már elmondottakat s más szavakban ismét meg akarja győzni ellenfeleit a szentirás igazságáról, ismét biztatja, hogy térjenek magukba, mert még tán megengesztelhetik az Istent. „Ha pedig ki ördögi vakmerőségben megátalkodott, előtte az ut a hova indult." Ezek az iró utolsó szavai. Most már érdekes volna tudnunk, ki volt ő s kik valának ellenfelei. Személye felől semmi adat irásában. Hogy zsidózó vagy szombatos volt, az eléggé bizonyos az egész irás tendentiájából. Czélja, ugy látszik az volt, hogy kimutassa, hogy hivei a legjobb uton járnak, mert az Irást, mint Isten szavát, mint Isten választottai értik és hiven magyarázzák.

Nehéz volna eldönteni azt is, hogy a sophisták alatt kiket értett. Előttem kétségtelen, hogy személyes, illetőleg egykoru ellentelekkel állott szemben. Az irás kelte, a könyvben előforduló évszámok, s a magyar szombatos irodalom virágzó kora tekintetbevételével 1620—30 tájára tehető.

„A szent Irás panaszolkodása" dogmájához sok szó férhet. Már az alap, a biblia betüszerinti, vagy isteni ihletése oly értelemben, a mint a dolgozatban használja, ma túlhaladott álláspont. Az ihletés folytonosságát sem bizonyitja be eléggé. Czáfolatai ügyesek, de legtöbbször nélkülözik a bizonyitékot. Általában az irásnak nagy hiánya, hogy adatokra nem hivatkozik, hogy saját nézetei iránt éppen olyan elfogult, mint azok iránt, a melyeket czáfol.

Mind a mellett is tagadhatatlan, hogy egy érdekes irodalmi termékkel van dolgunk. A reformatio teremtette biblia imádás e kis dolgozatban azt kisérli meg, hogy az ó és uj szövetség tanitását miképpen lehetne ugy hozni összhangba, hogy mind a kettő a judaismus szellemében tanitson. A kisérlet nem uj, mert hisz már az

apostoli korban a jeruzsálemi vagyis Péter és Jakab-féle keresztények, s azóta sokan, ugyanerre törekedtek.

„A szombatosok régi könyve“ ugyane tárgyról még egy más müvet is tartalmaz ily czim alatt:

Az udvességnek Utára tanitó ének ad notam…… ……… Alias: sirva kérlek vilagh állapotott.

Az ének 24 négy soros versből áll, s valósággal ugy tekinthető, mint „a szent irás panaszolkodása“ fő foglalatja, a mint tartalmából kitetszik: a földi élet rövid, meg kell ismerni, hogy melyik vallás szerint lehet üdvözülni, a háromságos vallások vagyis a pápasok, Lutherusok és Calvinusoké a lelkeket vakságban tartják; de az egy Istent vallóké sem jobb ennél: „emberi talalmánt ők is követnek az többivel egy hajoban eveznek“, igaz vallás: a Krisztus követése, Isten parancsa megtartása, a bűn kerülése, világ megvetése, jámbor élet. Üdvözül csak az: a ki megtér, fel nem fuvalkodik, Isten törvénye szerint él, „az ki Christust követi szent élettel, megkoronaztatik örök élettel, nem csallja meg magát mulandósággal.“

Záradékul utána van téve későbbi irással:

Eössi András beteg ágyában monda stb. mint fennebb közölve van.

Sor szerint a törvény magyarázata következik némely nevezetes dologról, milyenek:

A vér ételről. A faggyu ételről. A magától meghólt állat evéséről stb. Ez nem egyéb, mint az illető mózesi törvények kibővitése. Összesen 1½ levélre terjed.

Ezután egy oldal „Az apostoli igaz hitről“ czimü énekkel van elfoglalva, de erről szólunk később.

Most két zsoltáron van a sor:

Psalmus 145 és Psalmus 130. Mindkettő az eredeti héber szövegből van forditva, csakhogy a másodikhoz a 135 végéről és a 136 elejéről egy nehány dicsöitő sor van toldva. Irodalmi tekintetből mindkettő megérdemelné a méltatást, mint jó és szép forditás, de csak a következő 5½ oldalra terjedő elmélkedésre térhetünk ki. A szövegben jelezve nincs, de nézetünk szerint ez elmélkedés a két ének magyarázatául, vagyis az azokban foglalt eszmék és gondolatok kifejtésére volt irva. Nem egyéb ez, mint a biblia szavaiból összeállitott magasztalása az Isten hatalmának és dicsőségének. „Tied Uram az hatalom, az erössegh, az tisztessegh, az örökkevalosagh és az ditsiret.“ Nagy az Ur, ő teremtette az egek egeit, a földet s mindazok seregeit, ő választotta el a tengert, hogy megszabaditsa Faraotól a népet, ő vezérlette irgalmasan a népet.

Az elmélkedés menete és nyelve illustrálására közöljük a Mózes énekét, s összehasonlitás kedveért szembe állitjuk vele a Károli forditását 1608-ból.

A szombatos forditó.

Moz. II. 15. r. 1—18 v.

1. Akkor enekle Moses es az Israel fiaj. ezt az Eneket az Urnak mondvan: Eneklek En Az Urnak. mert giózedelmesen nagi dolgot tselekedek,
Ki az louat az rajta ülóvel együtt az Tengerbe vete.

2. Az en eróssegem ditsiretem az Ur. mert ó lón en nekem megh szabaditom.
ó az en Istenem en ótet tiztelem.
Az en Attiaimnakis Istene en ótet magaztalom.

3. Ur Hadveró. vitez Ur az ó neue.

4. Az Pharaho szekereit es szantalan sereget az Tengerben vete.
Az ó valaztot fó Hadnagij az veres Tengerbe ittatanak

5. Az melj nizek Óruenij el nijeltek óket.
Az meljsegre siette(nek)mint az kónek.

6. Uram az te iob karod nagisagossa lót ez mostani tselekedeteddel.
Uram az te iob karod megh rontotta az mi ellensegünket.

7. Es az te ellened tamadozokat. nagisagosan fel forgattad.
El botsattad az te haragodat, melj megh emeztette óket mint az pozdoriat.

8. Az te orrodnak szeletól ószsze giüttettek az uizek,
Aztagban rakattak az folio uizek,
Es az meljsegek megh aluttanak, az tenger kózepinek oruenijben

9. (Ezt latuan azt monda az ellenségh) utan megyek megh fogo megh verem és gazdagh praedaval oztozom.
Sziuem szerint bozszumat megh allom raitok.
Kj uonom fegiueremet, és az ennen kezemmel le uagom óket

10. (Ezenben) megh fualládaz te szeledet es el lepé ókat az Tenger
El borulanak mint az On az nagi szórniü uizben

Károli Gáspár 1608. kiadása. *)

Moz. II. 15 r. 1—18. v.

Akkor Moses és az Izrael fiai ilyen eneketéneklénec az Urnac, és mondának: Eneklec az Urnac. mert ő ő nagyságos hatalmasságát megjelentette,
Az lovakat és az lovasokat az tengerbe veszté.

Én erősségem és én enekem az Ur: mert engemet megszabaditá
Ez az én erös Istenem ezt diczérem
Ez az en atyámnak Istene. azért felmagaztalom őtet.

Az Ur erős hadakozó: Ur az ő neve.

Az Pharaonac szekereit és az ő seregét az tengerbe vetette:
Az ő válogott hadnagyi az veres tengerbe merültek.

Az tengernec örvényi buritották el őket
Az mélségbe szállottanak mint az nehéz kő.

Az te job kezed Uram felmagaztaltatot. az te nagy erődnec általa.
Az te job kezed Uram megrontotta az ellenséget.

És az te nagysagodnac sokságában megrontottad az te ellenségedet:
Az te haragodat reájok boczátottad, és elnyelé őket mint az pozdorját.

És az te orrodnac szelénec általa egybe gyultenec az vizec
És az viznec folyási rakásba állottak.
Az tengernec közepette még az mellyseges vizec is megfagytanac.

Az ellenség azt mondá: Utánoc mégyek, elérem őket, az nyereséget megosztom.
Bételic azoknac gazdagságockal az én lelkem.
Felemelem az én fegyveremet, az én kezem elveszti őket.

Az te szeledet megindítád, és az tenger beboritá őket,
Fenekre mentek mint az ón az nagy vizekben.

*) Megvan a kolozsvári unitárius főisk. kt.

11. Kitsoda az Istenek kózzűl, ollian Isten mint te uagi Uram? Kitsoda ollian mint te Nagisagos az szentsegben? Rettenetes az Te ditsiretedben es illien nagi tsuda teuó?	Kiczoda az Istenec között ollyan mint te oh Uram? Kiczoda ollyan nagyságos szentséggel mint te, Nagy félelemel diczerendő és czudálatos dolgoknac czelekedője?
12. Kj nijutottad az te iob karodat. Es el nijelte óket az fóld.	Kinyujtattad az te job kezedet. és elnyelé őket az föld.
13. Az te nepedet kedigh irgalmason vezerletted, azt az kit te megh ualtottal, Es hoztad óket nagi eróddel az te szentséges lako heliedre.	Elvezérled a te irgalmasságodnak általa ezt ez népet az mellyet megszabaditottal: Elvezérled az te hatalmas erődnek általa, az te szent lakó helyedre.
14. Megh hallottak azt az nepek és megh rezkettenek. Banatban estenek mind az Palestin fóldón lakok.	Minekutána meghallyác ezt az népec megháborodnac, Környülvészi az Palestinának lakóit.
15. Megh remúltenek az Edom Hadnagij, Es az Moab eróssit retteges es felelem fogta megh az te karodnak nagi Ereije miat. *)	Ackor meghaborodnac az Edomnac fejedelmi. Az félelem környülvészi az ő erösseit: Az Canaannac minden lakósi ellankadnac az félelem miatt.
16. Hallgassanak minnijaian mint az kóuek, Migh kóztók altal megien az te neped Uram (mondom, migh az nep altal megien) az kit te birtal.	Esic ö reajoc félelem és rettegés. az te karodnac nagysága miatt megnémulnac mint az kövec Az mig által mégyen ez te néped Uram. mig által mégyen az nép mellyet megszabaditottál.
17. És az migh beuiszed és plantalod óket az te órókségednek hegien, Kit magadnak lako heliűl valaztottal. Es szentséges heljnek bizonijtott lennij. az te kezed Uram.	Béviszed őket. és meg plántálod őket az te örökös hegyeden. Az helyen az mellyet készitettél oh Uram hogy ott lakozzál. Az szent helyen mellyet a te kezeid megerősitettec.
18. Az Ur uralkodik mind órókkón órócké. **)	Az Ur uralkodic mind öröckön öröcké.

A szombatos forditás, mint látható, nemcsak jobb a legtöbb helyen, hanem egyszersmind emelkedett is s a mellett hiven zengzetesen visszatükrözi a héber költő gondolat-menetét.

Az Elmélkedés, egész végig deistikus, vagy más szóval ótestamentumi felfogással magasztalja Istent a szent, dicső és mindenható teremtőt. Az elmélkedést olvasva a bámulat, félelem, az isteni nagyság és az emberi kicsinység érzetével, a tartozó tisztelet és hála kötelességtudatával telünk el, de egyszersmind remegve tapasztaljuk, hogy mily kicsinyek, mily semmik vagyunk mi emberek. És azt kérdezzük, mit ér mind ez az isteni hatalom és dicsőség, ha ab-

*) Innen, hihetőleg a másoló hibájából, egy sor kimaradt.

**) A szombatos forditás szövegében a mai irásmódtól kevés eltérés van. Nevezetesebbek: ó = ö, z = sz, u = v, gi = gy, li = ly, ni = ny, gij = gyi, i = j, j = i.

ból egy parányi nem jut arra, hogy behegessze, a megtörődött, a kétségbeesett és elhagyott sziv sebeit!

Ismét két ének következik. Az első:

Psalmus XXIX Esső idején mond. not: Egy lélekkel mostan.

Az ének a szent láda Jerusalembe vitele emlékére szól. Ez valamint tartalma a következőkből kitetszik:

Egész Israelt Dávid felgyüjté. Az szent ládát Sionban kiséré. Sok féle vigassággal felvivé, örömében többi közt Istent igy ditséré:

Sohul semmi oly hatalmas nintsen —
Semmi renden mint az Ur Isten
Fejet hajtson tehát ennek minden —
Engedje megh hogy csak ezé az dicsőségh legyen.

Az ének tizennégy két sorba irt versszakból áll, s a versszakok kezdőbetüibe a czim: Esső idején mond beléfoglalva. Ezt követi

Psalmus XCVII Not: Az keresztienseghben, igaz vallas az hütben.

Kezdete:

Az Ur immár király, kit minden nemzet ural népe közt méltósággal.
Pogányokon bir hatalommal kiket most igen vere mint erős vas pálczájával.

Vége:

Az pogánt megh vere. Eghből az Ur rettente, de szent hada segélle, ő magát nagi urnak jelente, kilentzven heted notán, néppel király ezt enekelte.

E két ének után következő magyarázat bevezető sorait idézzük:

„Jóllehet itt is mostan kivántatnék az feljül meg irt fundamentumoknak némelyik részéről és magyarázatjáról irnom, de nem irhatok az szegénység miatt talám szinte olyan bővön az mint kivántatnék, mert egy nehány napja vagyon hogy nekem egy pénzem sem volt, azért ha ugyan kivántatik más könyvben meg vagyon irva. De mégis ha valamint kedvét találom az jámbor irónak, ket avagy három dolgokról mégis irok az mi lehet, melyeket igen szükségesnek itélek, miért hogy az emberek közül igen sokan sötétségben vannak és tévelygésben vadnak, ugy annyira, hogy még azt sem tudják hogy az szent Atyák, az szent prophetak, az szent királyok, és az szent Apostolok is mind sidók voltanak. És az Ur Jesus Krisztus sidó nemből való volt, mint azt szent irás bizonyitja hogy Abrahamnak magvából való és szent Dávid királynak nemzetségéből való."

Könyvünk egyetlen helye sem mondott el csak enynyit sem irója egyéniségéről. Ime ebből megtanuljuk hogy az iró gyakorlata az hogy egy-egy tételt felvévén azt vagy önmaga egy alakban, t. i. versben kidolgozza, vagy pedig a mások által irottakat megmagyarázza. De jelenleg akadálya van, még pedig hogy nincsen már régóta pénze: mentené hallgatását az is hogy fennebb más könyvben már irt e dolgokról. Ki lehet ez a magyarázó, vagy mint magát nevezi, iró? Kétségen kivül zsidozó vagy szombatos mert csak ilyen indokolhatja irását azzal, hogy sok ember még azt sem tudja, hogy „az szent atyák, szent prophetak, az szent királyok, és az szent apostolok is mind zsidok voltak, és az Ur Jezus Krisztus is a zsidó nemből való volt.“ Mikor és hol irhatta? A mint maga mondja szegényes állapotában és pedig ha Pécsi Simont tekinthetnők ez irónak, azt mondanók hogy vagy hosszas utazása alatt irta vagy pedig hosszas fogságában. Az utóbbi sokkal valószinübb, mert szombatossági elvei ily határozottan csak élete utolsó részében 1621—1630-ig tartó fogságában fejlődhettek ki. Vessünk egy rövid pillantást itt kifejtett dogmai elveire is.

Az Istenről. Noha vannak sok Istenek és sok urak fenn a mennyben és alant a földön, mindazonáltal minekünk csak egy Istenünk vagyon, ki amaz Atya kitől mindenek vannak és teremtettenek és egy közbejárónk ki az Ur Jesus (ICor. 8r) — Atyám ez az örök élet hogy megismerjenek téged egyedül egy igaz Istennek lenni, és a Jezust a kit elbocsátottál, ismerjék Krisztusnak lenni. (Jan. 17. 3.)*)

Ezek s ezekhez hasonló idézetek alapján kimutatja hogy a Krisztus nem mondja magát fiu-Istennek, nem mondják az evangelisták, nem az apostolok, nem mondották régen sem Mozes sem a proféták. Az Atyát soha senki sem látta, az Ur Jezus Krisztus látható és tapasztalható volt mert csontja és husa volt. Azért nem azon Isten ki az Atya, mert az Isten lélek, a léleknek csontja és husa nincsen. (Luk. 24. r.)

A Jésusról ezeket szokták mondani: ma született, szabadító, Ur, Krisztus. Ezzel szemben a pápások nagy tévelygéssel azt vallják hogy az Atya állatjából örök idő előtt született, vagyis hogy két születése volt. Mások ismét Istennek, vagy az istenség második személyének nevezik. Mind ez ellenkezik az Írással s ellenkezik különösen a Jézus szavaival a ki is magát „emberek fiának“ mondja.

*) Különös figyelmet érdemel hogy a forditó ἵνα γινώσκωσί . . . ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν mily értelmezéssel forditja.

A szent lélek az Irásban sehol sem mondatik Istennek. A szent lélekről azt mondja az Irás hogy száll te reád, galamb képében száll, megkörnyékez, szól, erősit, elszáll a testből és nem hal meg, ily tulajdonságok Istenre nem illenek.

Hogy mégis e következtetésre jőnek az emberek, azt irónk igy magyarázza meg: „Az szent irásnak folyását, természetét, frasisát, constructióját, magyarázatját, annak semmi módját nem tudták, nem értették, minthogy soha nem is tanulták. Es az mint mondám, minthogy az előtt is sok isteneket vallottak, hogy ilyen igéket találtak az apostolok irásiban, hogy a Christus menybeli Isten fiának mondatik, mind magát eginek mondja lenni . . . Ők ezeket emberi gondolat szerint és amaz irásnak folyása szerint magyarázták, nem lélek szerint hanem ugy mint poganyok és világnak fiai azt végezték, hogy Istennek Isten fia van. És embernek ember fia."

Az Isten imádása. Lélek az Isten és oly imádókat keres, a kik lélekből és igazságból imádják. Ez imádás csak az Atyához való, a mint ezt Jézus is tanitja. (Ján. 4.)

Jelen magyarázat utolsó szakasza a Luther Márton felfogásáról szól. Luther azt mondja, hogy Krisztus eleitől fogva az emberi nemzetségért és esetiért esedezett és közbe járt s közbe jár most is. Ez értelem hamis, mert ellenkezik a törvénnyel, ellenkezik a Messiás eljöveteléről való hittel. A közbenjáró Mózes volt régen, mikor a nép Egyptomban volt, Krisztus később és pedig miután harmincz éves lett.

Luther hivatkozik arra, hogy a mikor az Isten a kigyónak azt mondá asszonyi állat magva rontja meg fejedet, akkor Jézusra hivatkozott. Ez értelmezés annyira téves, hogy ezt Calvin s mások sem igy fogják fel.

A gyüjteményben van még egy ének:

Ps. C. (113) Argtum. Ur lat ide. Nota: Josephnek megh modo Isten felól Uj hold ünnepén igy emlékezzél.

Az énekben nyolcz versben a 113-ik zsoltár van feldolgozva nagyon kibővitve. A versfejekbe van foglalva: Ur lát ide.

Az utolsó vers s a befejező megjegyzés:

Ezt minden uj holdkor Isten nepe monda,
Gondviselésiről az szent Urat alda,
Az Igaz Istennek csak az Eggiet vallja:
Száz tizenharmadik énekében ezt hagyja. — Mivelhogy meg vagyon parancsolva Mozes negyedik könyvének huszon nyolczadik részében, hogy minden uj holdnak első napja szentségesb legyen az köznapoknál avagy az Isten népe szentségesen élne."

Ugyan e tárgyra vonatkozólag közli a 90-ik zsoltárt. Következik a magyarázat, mely több kis bevezető megjegyzéssel kezdődik s tiz levélre terjed.

A magyarázat főczélja az, hogy a szent irás szerint kimutassa, hogy Isten egy, s hogy tévednek azok, a kik a Jézust az Atyával egyenlő Istenné akarják tenni. Három és fél lapon az Isten imádandósága mellett szóló bibliai helyeket sorolja elé, hogy kimutassa, hogy az irás szava: (Máté 17. r. Márk 9 r. Luk. 9. r.) „Ez ugy mond az én szerelmes fiam, kiben énnekem az én kedvem betölt, őtet hallgassátok“ nem követel imádást a Krisztus iránt. – Második helyen birálja Ján 3 r. alapján amaz állitást, hogy „a Krisztus az élő Isten fija“ kimutatván, hogy az sem bizonyitja istenségét.

Ezután fordul azok ellen, a kik „Csak az Jezus Krisztus halálának érdemiben uetettek az ő üdvességeknek reménységét. Mit kell érteni a Krisztus halála alatt? Az irás azt mondja a Krisztusnak szenvednie kellett s igy bemenni a dicsőségbe. De ez nem azt teszi a mit Luther mond hogy „a Krisztus különben nem lehetett volna az emberiség valtsága.“ Nem, sőt a Krisztusnak szükségképpen nem is kellett volna szenvednie, de ha különben nem lehete, mint a jó pásztor életét is oda adta, hogy megvédelmezze a juhokat a farkasok ellen. S itt azt is jól meg kell jegyezni, hogy ezt az áldozatot csak a saját idejebeliekért hozta „nem terjedett tovább a Krisztus evangeliumának érdeme, hanem csak akkori népre kik annak hittenek az apostolok idejében.“ Ez irás három oldalra terjed.

A még hátralevő irásokról és gondolatokról egy következő közleményben szólunk.

Boros György.

A BABYLONIAIAK TÁRSADALMI ÉLETÉBŐL.

Bertin G. angol tudós a legujabban felfedezett babyloniai táblák alapján sok érdekes adatot közöl a babyloniaiak társadalmi életét illetőleg.*) A legrégibb okmányok visszavezetnek Hammurabi idejéig, ki 2120-tól 2075-ig uralkodott Babylonban Krisztus születése előtt. Jellemző, hogy ezekben az okmányokban az uralkodás van feljegyezve. s nem az év: igy a dátum valamely fontos esemény, mint egy csatorna megnyitása. valamely város elfoglalása. vagy vallásos nagy ünnepély megemlitése által van meghatározva. Az ilyen események ezen okmányoknak nem kevés történelmi becset kölcsönöznek. Érdekes látni, hogy ama régi korszak népei miképp adnak el és vesznek házakat. földeket. rabszolgákat stb; vagy valamely kegyes férfi vagy nő miképp ad ajándékot a templom számára. s milyen volt a törvénykezési eljárás.

Valamely üzlet megkezdésére alakult társulást „testvériség" szövetkezésének nevezték. E szövetkezés némely esetekben igen egyszerü. P. o. egy-egy táblán csak annyi van. hogy A és B ennyi és ennyi összeget összetettek üzletük tőkéje gyanánt. A pénz helyett némelykor föld. gabona vagy marha van emlitve. A Hammurabi uralkodása alatt a szerződések bonyolultabbak. s bizonyos vallási szertartások mellett történtek. Ugyanis a két szerződő fél a templomba ment a városi képviselőkkel. s megesküdtek. hogy egymáshoz hűségesek lesznek. Miután a pap a **testvériség** teendőiről való formulát felolvasta s a szertartás bevégződött, a városi tanács egyik tagja beszédet tart a „két testvérhez" s erre az irnok a szerződési tábláeskát a tanuk neveivel s pecsétekkel elkésziti. Természetesen egy ily szerződés kiállitása sokba került. mivel tetemes ajándékot kellett adniok a templom javára, a tanácsbelieknek s az irnokoknak. Ez az oka, hogy később, midőn a kereskedelem terjedettebb lett, a szerződési formálitásokat egyszerüsitették.

A Hammurabi uralkodásától a Ninivebeli királyokig a magán tábláeskák sorozata megszakad. s az assyriabeli uralom alatt is kevés van. Hanem a második korszakból nagyon számos tábláeska ma-

---

*) Contemporary Review. febr. füzet 1886.

radt fenn, melyekből a legapróbb részletekig értesülünk mindenféle forgalomról, törvények fejlődéséről, örökbe fogadásról. végrendeletről. házasságkötésről. törvénykezési eljárásról stb.

A többek közül közlünk egy házassági szerződést. melyben még a nevek is meg vannak nevezve. Nabukodonozor uralkodása alatt Syriából egy Benhadad nevü kereskedő telepedett le Babylonban s feleségül vett egy oda való nőt, kit Bunanitumnak hivtak s hozományul férjének 3 és 1/2 mana ezüstöt vitt. A férj — kétségkivül tekintve neje előkelő származását és vagyonát — üzlettársul fogadta. Babyloniának egyik külvárosában. Borsippában. egy házat vásároltak, melyre később 2 és 1/2 manat vettek fel kölcsön. üzleti tőkéjük gyarapitása végett. Benhadad, hogy neje hozományát biztositsa, óvatosságból a házat s földet. miket a hozomány egy részéből vettek, a nejére iratta. de ugy. hogy a neje halála után gyermekeikre szálljon a vagyon.

Csak egy Nupta nevü leánygyermekük lett. ki Benhaddamarhoz ment nőül: s 2 mana és 10 schekel ezüstöt s butorokat vitt hozomány képen. Benhadad halála után testvére. Akabiel, a házat minden felkelhetővel s a rabszolgákat is birtokába vette. Az özvegy, Bunanitum, perhez folyamodott s a törvény visszahelyezte tulajdonába, megrendelvén egyszersmind, hogy férje intézkedése következtében halála után a leányáé legyen a vagyon.

A Bunanitum történetéből előáll az a kérdés, hogy milyen volt a nők helyzete eme régi időkben. Sokat irtak a nők előkelő állásáról, melyben a babyloniaiak őket részesitették. de számos adat azt bizonyitja, hogy a nők joga és kiváltsága a babyloniak között túlozva van. Ők soha sem voltak egyenlő helyzetben a férfiakkal. mint a mi modern társadalmunkban. Üzletet folytathattak. birtokot szerezhettek, de sehol sincs nyoma annak, hogy valamely szerződésnél a nő, mint tanu szerepelne. Ez már magában elégséges annak kimutatására. hogy a nők társadalmi állással nem birtak Babylonban. A nőkről való gondoskodás férjeik által, mint a Bunanitum esetében, csak óvatosság volt. hogy biztositva legyenek ama zaklatások ellen. miknek alantias helyzetöknél fogva ki voltak téve: s ugy látszik. ez előre való gondoskodás is csak akkor történt. ha a nő családja elég gazdag volt arra. hogy hozományt adhasson vele. A nőkről való gondoskodás czélját tisztán mutatja egy tábla tartalma. melyben egy férj meghagyja, hogy fia az anyját élelemmel s ruházattal lássa el, s róla ugy gondoskodjék. mint szerető fiu, különben az örökségből kitagadja. E kényes kérdés az anya itéletére volt hagyva. ki. ha fiát hálá-

datlannak tartotta, az örökségből kitagadhatta. A vagyonnak a nőkre való átruházása, ugy látszik, általános szokás volt, a mit igazol az a tény, hogy a szerződések a nő házában készittettek el, de az illető nő az átruházónak rendesen anyja vagy felesége volt. Hasonló gondoskodást tettek férjhez nem ment leányokról is az illetők testvérei, a mint ezt egy babyloniai végrendelete tanusitja, ki magkereskedésének haszonélvezetét nővérére hagyja.

A bánásmód, melyben a nőket részesitették, attól függött, hogy minő családból származtak. Igy p. o. ha egy férfi vagyonos nőt vett el, és hűtlenség alapján tőle el akart válni, hozományát vissza kellett adnia: de nem igy volt, ha a felesége az alsóbb nép osztályához tartozott. Egy gazdag babyloni férfinak egy szegény sorsu nővel való házassági szerződésében az áll, hogyha a neje hűtlen lenne, kard által kell elveszni. A babyloniaiak ama szokása — mely kétségkivül az előkelőbb osztályoknál keletkezett, — hogy a földbirtokot a nőkre irassák, onnan volt, hogy az özvegyeket megóvják a sógorok s más rokonok erőszakoskodásaitól. A kereskedelmi osztály valószinüleg azért fogadta el, hogy bukás esetén vagyonuk biztositva legyen, a mint az ilyen átruházásokat gyakorolni látjuk napjainkban is.

Midőn a szülők leányaikat férjhez adták, gondjuk volt arra, hogy a hozomány összegét a szerződésben világosan kitegyék, s a mi mindig a nő kizárólagos tulajdona maradt: elidegeniteni nem volt szabad. Balesetek ellen is biztositották. Egy házassági szerződésben az van mondva, hogy ha a férj elvesztené szabadságát, a nő térjen vissza a szülői házhoz, az az: a házassági frigy felbomlanék.

A babylonbeliek nemcsak birtokaikra vettek fel pénzt, hanem gyermekeikre, sőt saját magukra is. S ha az illető összeget nem fizethették vissza, gyermekeik, valamint önmaguk is a kölcsönző tulajdonává lettek, ki eladhatta őket, vagy megtarthatta mint rabszolgákat. A rabszolgakereskedés egyike volt a legvirágzóbb üzleti ágaknak. A királyok a háborukból nyerték a munkás kezeket nagyszerü épitményeik létesitésére: a magán személyeknek pedig venni kellett rabszolgáikat. Mikor egy leány férjhez ment: bizonyos pénzösszegen kivül egy vagy több rabszolgát is kapott hozomány fejében.

A gyermekkorukban szerzett, vagy rabszolgáktól született rabszolgákat vagy gazdáik tanitották be különböző mesterségre, vagy tanitók által részesültek magasabb müveltségben. Ez utóbbiak természetesen sokba kerültek, mivel némelyeket titkári, könyvvezetői hivatalra, másokat kőfaragásra, vagy réz- és ezüstmüvességre képeztettek. A rabszolgakereskedőnek nagy haszna volt abból, hogy a rab-

szolgákat kiadta bérbe, sőt azoknak a kölcsönadása egy külön üzletág volt. Biztositás vagy felismerés végett a rabszolgák kezét némelykor a tulajdonos nevével megjegyezték, de ez nem igen volt gyakorlatban, mivel igy az eladás sok nehézséggel járt. Az ilyen formán megjegyzett rabszolga eladásánál mindig kiemelték, hogy ha az a személy, kinek neve a kezére van jegyezve, vagy a rokonok valamelyike visszakövetelné, a vételár visszafizetendő.

A rabszolgakereskedés után egyik legfontosabb üzlet volt a pénzkölcsönzés. A szerződésekben világosan ki van téve a tőke és kamat fizetés, mi ha nem történt meg, a kölcsönző végrehajtást vitt az illető birtokára. A babyloniaiak üzletnyitáskor mindig kölcsönt vettek fel vagyonaikra. Az adózási rendszer is elkerülhetetlenné tette a kölcsönvételt, különösen a földmivesekre nézve, kiknek az adót a termés betakaritása előtt kellett befizetniök, s igy kénytelenek voltak a jövő termésre venni fel kölcsönt. A kamatot rendesen havonként kellett fizetni, a tőkét pedig részletenként, vagy a meghatározott időben. A kamat egy évre 20% volt. A hitelezők hasznát az is nagy mértékben nevelte, hogy az adót — mint az Kis-Ázsiában ma is szokásban van — terményekben fizették. A földmivesnek meg kellett venni a gabonát, mikor az ára magas volt, s az aratáskor a magáét átadni olcsó árban. E szerint a hitelező egyszersmind **gabonakölcsönző** is volt, s a fizetési idő rendesen aratásra tétetettt.

A kereskedők is pályájuk megkezdésekor kölcsönre szorultak. Mikor egy férfi megnősült, szokás volt házat venni saját maga és ifju neje számára. Némelykor a férfinak nem volt meg a szükséges összeg e czélra, vagy az üzleti tőkére, s igy aztán a neje hozományával kellett házat vennie. Ez az oka, hogy Babylonban többnyire a nők voltak háztulajdonosok.

Kovács János.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

XCIX.

THOROCZKAI ISTVÁN REVERSALISA.

Thoroczkai István, az ősrégi toroczkó-szentgyörgyi Thoroczkai-család bárói ága megalapitójának, Thoroczkai János fogarasi főkapitánynak atyja volt s e dicső multu család róm. kath. ágából vette eredetét. Atyját, ép ugy, mint egyetlenegy fiát, Jánosnak hivták, anyja csicsó-keresztúri Torma Borbála volt. Thoroczkai István, mint Dobai István „Tisztesség oszlopa" czimü könyvében olvassuk: „Első Apafi Mihály, Nemes Erdély Országi Regens Fejedelem Intimus Consiliarussa, és a Fejedelem mellett lévő mezei lovas Hadak Generalissa,"[1]) később aranyosszéki főtisztnek, ill. főkapitánynak neveztetett ki; meghalt 1712-ben.[2]) Neje Kapi Borbára volt, kapivári Kapi Györgynek Bánffy Ágnestől született, idejére nagyobb leánya, ki az ev. ref. felekezet hitelveit vallotta. Kapi György Hunyad és Közép-Szolnok vármegyéknek főispánja, dúsgazdag és hatalmas főur volt. Kapi Györgynek három leánya maradt, a kikről Dobai István id. könyvében ezeket irja: „Az elsőt, és idejére nagyobbat, Nagyságos Kapi Borbárát vette a Torotzkó-szent Györgyi Baronatusban született Méltóságos Uri Ember, néhai[3]) Torotzkai István. — — — — — — — — — — — — — Másodikat, Nagyságos Kapi Máriát, vette Maros-Németi néh. Mélt. Gróf Gyulai Ferentz Ur ő Nagysága, hasonlóképen a fellyebb titulált Erdélyi Méltóságos Fejedelem Consiliariussa, úgy Nemes Közép Szólnok Vármegyének Fő-Ispánja.[4]) — — — — A harmadikat, Nagyságos Kapi Annát, vet-

---

[1]) L. „Tisztesség Oszlopa" irta Dobai István. A „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat" megbizásából kiadta Kőnig Pál (Déva, 1885.), az 5. l.

[2]) Nehány levele a gróf Gyulay-család marosnémethi-i levéltárában őriztetik.

[3]) Dobai könyvét 1736-ban irta, vagy legalább zárszavait ekkor szerzé.

[4]) Kővári L. szerint küküllői főispán. l. „Erdély nevezetesebb családai" (Kolozsvártt, 1854). l. az I. k. 102. l. Gróf Gyulai Ferencz 1702-ben Udvarhelyszék főkirálybirája volt, mint gr. Kálnoki Sámuelnek egyik hozzá intézett eredeti levelének czimezéséből látom: Illustrissimo Comiti Domino Francisco Gyulai de Maros Némethi Inclytae Sedis Siculicalis Udvarhely Supremo Judici Regio stb.

te Néhai Szent-Mártoni Matskási Méltóságos Úr, Matskási Bóldizsár Úr, sokszor iterált Fejedelem Intimus Consiliariussa, és Nemes Belső-Szólnok Vármegye Fő-Ispánja." Kapi György életét Cserei feljegyzései szerint is a dévai vár börtönében végezte be: 1838-ban a hagyomány még ismerte azt a követ, melyen a fogoly Kapi György ülni szokott.

Ezek után áttérhetünk jelen közleményem tárgyára, a Thoroczkai István által kiállitott reversálisra, melyet Kapi Györgynek adott, midőn tőle leánya kezét megkérte. E reversális talán éppen az eredeti conceptus, a mely után készült maga az okmány: ez a Kapi-család felesszámú irataival együtt gondosan megőriztetett a gróf Gyulay-család ev. ref. ágának levéltárában, melyet a folyó év nyarán Kolozsvárról ide áthozattam s egyik osztályáról regestrumot készitettem. Itt következik az érdekes szöveg, mely az Erdélyben gyakorolt vallástürelemnek egyik szép tanubizonysága:

„Én Thoroczkai István adom ez levelemet, Kapi Georgynek, mivel én Istennek rendeleseből, jeczeni (igy! j e g y z e n i helyett) akarom el magamnak az Kapi Georgy hajadon leányat, hogy azert csendesseb lehessen elmejebennis az en tökelletes engedelmessegemről (,) advân ezen levelemett ily conditiokkal.

1. Hogy Kapi Borbálát se egy se más kigondolható alattomos és ki gondolt modókon, mostani megh ismerte eddig vallotta igaz Isteni ismereti szerent valo vallasaban hitiben, meg nem háborittom, sem megh változásaban hitinek nem igiekezem, arra sem kenyszerittem sem kérém, (igy! k é r e m h.) sem eröltetem és sem kenyszergetóm semmi ki gondolt utakon és modókon, se maga se másók, se edes Annya se Attyafiai sem Paterók vagy mások által, es semmi idegenseget se maga se Attyafiai se Annya se mások által, vallasanak megh nem változásaért hozzaja nem mutatnak (talán m u t a t o k), és semmi kenyszergetó alkalmatlanságokat, se nyughatatlan ösztökelleseket, es egieb akarmi szinek alatt valo nyukhatatkottatást (igy!), el nem követek, sem kovetetek se maga se Paterók, Annya[1]) és Attyafiai altalis, és azert sem kedvetlenseget, haragot mordsagot, es egieb szin . . . . ekreis[2]) nem kenyszergetóm, valtozására vallasanak nem igiekezem magamis.

N. 2. Hogy vallásan valo Calvinista Praedikatort tartani nem ellenzem, és azt semmi ki gondolt mestersegés szinek alatt, nem impedialom (,) praedikatiokra Isteni szolgalatokra valamikor akarja sza-

[1]) Ebből az következik, hogy Kapi Borbála édes anyja Bánffy Ágnes róm. kath. volt. Kapi Györgynek Éva nevü leánytestvére, mint apácza, a nagyszombati zárdában élt. Több levele maradt meg a gr. Gyulay levéltárban.

[2]) Ezt a szót nem tudtam elolvasni, talán s z i n e s e s e k r e i s, s ez esetben s z i n e s (k e d) é s e k r e is volna kiegészitendő.

bad akarattya szerent, el bocsattom valahova akariá (igy!), és kedve tartya, és valamikor Istennek szolgalni akar el bocsattom, es azt se egy se mas ki gondolhato utakon semmi szin es praetextus alat, nem impedialom, se magam se mások által, es azert semmi kedvetlenseget is érte fén (igy! f e n n helyett) nem tartok, vallasának böcztelenseget (igy! b e c s ü l e t é t helyett) mindenekben oltalmaztatom, lelkiismeretiben nem haborgatom vallasan valo Papoknakis Copulalasokra ra haylok es ha Isten gyermekekkelis [1]) megh áldana Kapi Borbalat (.) maga megh ismert mostani igaz Isteni tiszteletben Calvinista vallásán valo papnak, hogy megkereszteltesse és azon maga hitiben fel nevellye, és Calvinista scholabanis [2]) hogy szabadossan tarthassa, azon hitben nevelhesse meg engedóm semmi utakon modokon semmi ki gondolhato szinek és (p r a e t e x t u s o k a l a t t) sem arcealom sem impedialom (.) educatiojabol keze alol ki nem veszóm (.) se magat se gyermeket misere sem kenszergetóm, se bójtólesekre nem eróltetem (.) sót inkab Calvinista papiait is bócsúlettel látom, tartom, semmi kedvetlenseggel nem illetóm se magam se mások által, sót vélék (igy! v é l ö k h.) eórómest conversal . . dom[3]) és ugi alkalmaztatom mindenekben magamat hozzaiok, valamint bócsúletes emberhőz illik. Mindezeknek meg állasara eskúszóm az eló Istenre, ki Atya Fiu es sz. lelek, szent háromságh egy bizony eórók Isten és valaninek (igy! v a l a m i n t helyett) meg alloja leszek, az igaz Isten engemet ugy segellyen, ugi adgia idvóssegem(et) és halalom orajan is ugy csendes ki mulásomat, es mind Kapi Georgi Ur s — két ághon lévó Attyafiai tólem el vehessek, s — kötelessegem alol Kapi Borbalat fel szabadithassak, ezen kőtesem erejével, annak felette mind Kapi Georgi és két ágon levó maradeki Attyafiai magam sajat eós joszagombolis ha ezek ellen leg kissebekibenis (igy! l e g k i s e b b i k é b e n i s h.) Impingalnek [4]), két ezer vert araniakat joszagomból Exequaltathasson és annj (igy! a n n i i, a n n y i h.) eró reszt el foglaltathason, toties quoties, ha akarjak (.) magok sajat erejekkelis megh vehessek es exequalhassak, mely ellen semmi ki gondolt és ez utan tórtenhetó akadaliokkal meg ne gatoltathassok, melyben ha ki igiekeznekis (.) duplex poenajan maradjon, (? még) ki rekesztven ezekból minden Tervenybeli (igy! t ö r v é n y b e l i h.) Processust ad simplicem requisitionem (.) az Fejedelemnek is tartozanak brachiummal assistalni ezekben . . . . valo Executorinak (.) Azonban Kapi Borbalais és tóle leendó giermekim (. . . . . .) és posteritasim (p o s t e r i t a s u n k h.) minden anyai és attyai eos. és kereset joktul ioszagoktul órókóssen úressek legienek, és enis semmi utan modon azokat illetó reszeket ne kereshessem, hanem órókóssen

[1]) Tehát mindkét nembeli gyermekkel.

[2]) Aranyhaz s Bokajhoz legközelebb esett a szászvárosi ev. ref. Schola, melyet még Rákóczi György fejedelem alapitott meg.

[3]) A pontokkal jeleztem helyen az első betü *k*, a következő talán *o*.

[4]) I m p i n g e r e i n a l i q u a m c u l p a m Páriz Pápai szerint a. m. „valami vétekben léledzeni".

reszetlenek legienek, mind attyai szer . . . któl s- őket illethető reszeketis amittallyak.[1])

Ez kótesemnek es hitlevelemnek anni ereje legien mintha az legitima . . . . el ertem volna, tartassek authentianak."

Eddig tart az érdekes reversális, s mert csak fogalmány, névaláirás nem rekeszti be; a papiros meglehetősen sárgás, a betük egyenetlenek. — a lap első oldalán olvasható irás folyékonyabb, mint a hátulsó oldalon levő, mindkét oldalon nehány törlés is látható. A helyesirás alapelveiről leirónak gyarló fogalmai voltak. Az interpunctio és a magánhangzók jelelése hiányos és következetlen: az első hiányon ott a hol az értelem megkivánta, azzal segitettem, hogy a megkivántató pontozási jegyet zárjel közt kitettem. Az *ö*, *ő*, *ü*, *ű* magánhangzók felett rendesen nem két pont vagy vonal, hanem csupáncsak egy vonalka áll, *ó* t a leiró néha *eo*-val jelzi, p. o. e o s. A kezdő *j*-t *j* vagy *i* jelzi, a *gy*, *ny*: *gi*-nek, *ni*-nek van irva, p.o. u g i, i g i, — *cs*-t nem *ts*, hanem *cs*, *dz*-t *cz* jelenti. — A mássalhangzók kettőzése a v a l l á s, v a l l á s o s szó kivételével szabálytalan. A hanyag mondatszerkezetnek több példáját tudnám felhozni. Latin szó a r á n y l a g nem sok fordul elő a közöltem szövegben, ilyenek: Praedicator, Pater, schola, educatio, praetextus, legitima, authentia, processus, toties quoties, ad simplicem requisitionem, duplex poena, posteritas, brachium, executor, impingalni, impedialni, arcealni, assistalni, amittalni. Érdekes kifejezés: j o k t u l i o s z a g o k t u l ó r ó k ó s s e n ú r e s s e k l e g i e n e k, — továbbá r e s z e t l e n (részetlen), a. m. a kik nem részesednek, részt nem kapnak. A jelentő mód jel. i. e. számában az első személy végzetének magánhangzója *e* helyett nehányszor *ó* (*ö*), p. o. i l l e t ó m, k é r ó m.

Közli Gr. Kuun Géza.

---

[1]) Tehát a mondott esetben a gyermekek s anyjok se Kapi György se neje után ne örökölhessenek. Ennyire szigorú a közöltem hitlevél.

C.

A MUSNAI REFORMÁTUSOK ÉS UNITÁRIUSOK VERSENGÉSE TÖRTÉNETÉHEZ. [1])

1647. november 23.

Georgius Rákóczy junior Dei gratia Princeps etc.

Generose fidelis nobis dilecte Salutem et gratiam nostram.

Az székely musnaiaknak minemű contractusok volt templom-épitése felől elhittük kegyelmednek is lehet értésére, kit az unitaria religión lévők az magok részéről nem praestálván, az más fél az mi kegyelmes urunkot ő nagyságát megtalálta, kévánván az contractus violatiójának exequutióját; kiről ő nagysága nekünk paroncsolt, hogy bizonyos személyeket rendelnénk annak az dolognak eligazitására; kire képest kegyelmedet is Rédai János, Dániel Ferencz, Kálnoki István és segesvári substitutus polgármester hiveinkkel együtt ad diem 15 proximi affuturi mensis decembris rendeltük annak végben vitelire: azért kegyelmed a megirt napon együtt lévén több megnevezett hiveinkkel Székely Musnán a contractus dolgát Isten és az közönséges igazságnak kévánsága szerént igazétsa el kegyelmetek. Cui de coetero gratia propensi man. Datum in curia Nostra Nagyfalu die 23. Novembris Anno Domini 1647.

Georgius Rákóczy. m. p. a.

Külczim: Generoso Georgio Lazar de Gyalakuta etc. Fideli nobis dilecto.

(Eredetije a gróf Lázár-család megyesfalvi levéltárában.)

Közli Szilágyi Sándor.

---

[1]) Az idevonatkozólag megjelent többi adatokat lásd Ker. Magvető XIX. köt. 94–97. l. Szerk.

XIII. ZSOLTÁR.

Meddig felejtesz mindenestől,
Meddig felejtesz engemet?!
Uram! arczodnak áldott sugarát
Meglátnom már nem engeded?
Lelkem gyötrelmét, szivkeservem,
Hát napról-napra hordozom?
Én ellenségim diadalmát
Magasztalod bukásomon?

Nézz rám Uram! Hallgass meg engem!
Világositsd meg szemeim;
Ne hagyd lehunyni még halálra:
Ne hagyd örülni ellenim . . .
Háborgatóim, oh, ne engedd,
Hogy diadalmat üljenek . . .
Ne mondhassák elbizakodva
„Győztünk, legyőztünk tégedet!“

Jóvoltodban van bizodalmam,
Szivem te benned vigadoz.
Uram! elcsüggedt gyermeknek:
Te megmutatod vigaszod . . .
Megpenditem a hárfa hurját,
Ajkam ihletve felnyitom,
S az Ur jóvoltát és kegyelmét
Uj énekkel magasztalom!

Rédiger Géza.

AZ UNITARIUSOK TEMPLOMÁBAN.

E templomot jól ismerem.
Husz év előtt itt zsenge korban
Gyakorta csengett ajkimon:
„Te benned bizunk“ — s mosolyogtam.

Oszloptalan boltivről itt
Elgondolám: „Mi tartja?“ „Furcsa.“
„Ha most bedűl.“ S nem gondolék
A mérhetetlen kék azurra.

Atyám! te láttad szivemet.
Megtört alak, eltelve hittel,
Husz év után jövök megint
Te benned bizni könnyeimmel.

Kolozsvár, 1886. jan. 17. Jékei Aladár.

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTERNEK A KÖZOKTATÁS 1883/4-IK ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL SZÓLÓ JELENTÉSE.

Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy Magyarországnak a fennebb jelzett tekintetben való állapotát vázoljuk. A jelentés, nevezetesen az első, a népoktatással foglalkozó része, a közoktatás intézményének s az ebben müködő erőknek viszonyait a statistica kérlelhetetlen nyiltságával tünteti föl, nem kerülvén el azt sem, hogy néha — ha czéljának megfelel — szavainak s százalékjainak delphi-i oraculumszerü nyiltságot ne adjon. Az erre s egyáltalán a részletekre vonatkozó megjegyzéseinket ezek tárgyalásánál tesszük meg.

I. Népoktatásügy.

A mostani jelentés szép eredményt mutat, ha nem is az iskolák puszta számát (noha ebben is jó az eredmény) hanem az azok szinvonalának emelésére, a tanerők helyzetének javitására czélzott törekvést tekintve. A jelentések szerkesztésének rendje szerint, az idén az 1869. és 1881. évi eredmények vannak az 1883/4. évivel szembeállitva. Az első adatok azt tüntetik fel, hogy mily arányban feleltek meg hazánk tankötelesei kötelezettségüknek.

1869-ben	2.284,741	közül	1.152,115 :	50%
1881-ben	2.119,707	„	1.656,337 :	78%
1884-ben	2.276.917	„	1.800.731 :	79%

Mint látjuk, a gyarapodással meg lehetünk elégedve, mert ha lassan is, de biztosan történik. A jelentés a 69-ki állapotot a mostaninál valamivel jobbnak tartja, a mennyiben a tankötelesek számának a valószinünél nagyobb voltát az akkor még hiányos összeirásnak tudja be.

A részletek közül a következőket adjuk. Az unitáriusok 9030 tankötelese közül tényleg iskolába járt 7106, s igy 78·69 %-val középes eredményt mutatnak. Ez azonban az unitárius egyházat nem mint iskola fentartót, hanem mint erkölcsi testület érdekelheti, mióta önálló felekezeti népiskolákra való törekvését részben feladta, s azokat községi iskolákba beolvadni engedte.[1] Az unitárius tanitás többi ügyeire vonatkozó adatokat később. A mi a nyelvet illeti, ki-

[1] Ez minket, akármilyen szempontból veszszük, közelről kell hogy érdekeljen. Éppen azért nem tehetjük, hogy fel ne hivjuk rá lelkésztársaink figyelmét. Hogy a tényleg iskolába járókra nézve 78,69 % az eredmény, abban ugyan lehet a hibás összeirásnak is része, de e szám mégis megközelitőleg csak tényt fejez ki és az kielégitőnek nem vehető. Használjunk fel azért minden rendelkezésünkre álló eszközt arra nézve, hogy tanköteleseink iskolába járjanak, hogy a statistika hozzon e tekintetben is a lehető legkedvezőbb eredményt reánk nézve, mint a mit örömmel láttunk, hozott a gymnasiumokról való kimutatásban, az unitáriusok azok közt foglalván ott helyet, kik számarányukhoz képest legtöbb tanulót küldenek a középiskolákba. Szerk.

derül, hogy a legszorgalmasabb tanköteleseк a németek, tótok stb., leghátrább állnak a románok. A mit még a tankötelesekről elmondani érdemesnek tartunk, azok egyike az, mi az iskola-mulasztásról szól. A különféle iskolai hatóságoktól a ministeriumhoz beterjesztett adatok nyomán az 1.800.731 iskolázó közül 1.020,995 mulasztott, mindenik átlagosan 18 félnapot Hol a legszegényebb sorsu gyermekeknek a munkaviszonyok folytán történt kivonása forog szóban, ott inkább helye van az elnézésnek; hol azonban a szülők hanyagsága, vagy az iskolai hatóság erélytelensége az ok, noha büntetésre csak az első esetben számithatunk, ez méltó helyen köszönt be. Beköszöntött pedig ugy k. b. 40.000 frtnyi összeg képében, mely különböző jótékony tanc élokra fordittatott. Különös az a körülmény, hogy az iskolából kilépett 200.299 gyermek közül most is akadt 9915, azaz 5%, kik csak olvasni tudtak. Ez mindenesetre az iskolákban alkalmazott tanitóknak vagy mennyiségében vagy minőségében gyökerezik.

A következő rész az iskolák mennyiségével foglalkozik. A községek s iskolák száma, szembeállitva 1869-ben 12757 : 13798 ; 1881-ben 12726 : 15922 ; 1884-ben pedig 12692 : 16205 iskolához. Azaz a polgári községek nagyon csekély ingadozása mellett az iskolák számának tetemes növekvése áll. 1869 óta 17%. Eloszlásuk következő volt: Helybeli iskolát tartott 1869-ben 10187, a közokt. törvény 46. §-ától megengedett módon egy vagy több községgel egyesülve tartott iskolát 972 község, teljesen iskolátlan volt 1598.

1881-ben helybeli iskola 10681, közös iskola 1808 az iskola teljes hiánya 237 községben találtatott.

Ez évben helybeli iskola fentartatott 10623, közös 1764 községben, mig a teljesen iskola nélküli községek száma 305-re rug.

S most következik egy passus, melynek értelmét legalább mi nem birjuk megérteni. „Ezen bizonyos neme az állandóságnak az ujabb nyilvántartás alapján keletkezett s az adatok teljes megbizhatóságát igazolják, s arra mutat, hogy hazánk iskolai közigazgatásában helyesebb irányú haladás keletkezett.“

Mi a következőket észleltük 1869-ben a községek 79·85%-ja, 1881-ben 83·93%-ja, 1882-ben 83·78%-ja, 1883-ban 83·76%-ja, 1884-ben 83·71%-ja birt helyi iskolával. Biz' ez 1881 óta — ha kevés is — de hanyatlás, s igy az idézett állitás második felével egyet nem érthetünk: mit ér most már az adatok megbizhatósága, ha e megbizható adatok halványodó eredményt mutatnak?! Legfeljebb nem vagyunk önámitásban: a különben jó eredményekről szóló jelentésnek ez a pontja bizony kedvezőtlen.

Karöltve járt ezzel az iskola felett nem rendelkező községek számának 1881. óta 237-ről 305 re szaporodása, mi feltünést keltő jelenség. Nem is igen feszegeti e dolgot tovább, mert igy csak a figyelmes észlelőnek tünik fel az a súlyosbitó körülmény, hogy az iskolátlan községek száma maguk a községek számának csökkenése mellett történt. Mig 1881-ben e szegényes községek száma 1·86% addig 1884-ben 2·42% volt. De ez legalább közvetlenül nem a kor-

mány hibája, hanem azoké a — többnyire oláh — falvacskáké, melyek sem az iskolatartásban, sem ennek nyilvántartásában a kellő lelkiismeretességet nem fejtik ki, nem azért, mert az oktatásügy horderejét felfogni nem tudják.

Magyarország e 12327 községében talált iskolák között jellegre nézve felekezeti 13651 (unitárius 56), községi 1844, állami 503, egyleti s magán 207. Az állami iskolák mind 1869 óta keletkeztek, a községi iskolák száma 1365, a felekezetieké 332-vel szaporodott. Ez utóbbi azért olyan kicsiny, mert gyarapodásuk csak 1881-ig tartott, azóta csökkentek. Egyházunk fennebb érintettük eljárása szerint a jelenlegi 56 iskola körülbelül fele a 69-ki 103-nak. Ez esztendőben (1884) megszünt 8, keletkezett 3 unitárius iskola.

Az iskolák fokozata s jellege. A népoktatási törvény létrejöttekor a népnevelés csupán elemi iskolákra szoritkozott. Az azóta való fejlődést legjobban az eredeti táblázat mutatja:

	elemi	felső nép	polg.
1869-ben	13,798	—	—
1881-ben	15,734	78	110
1884-ben	15,993	76	136

Megjegyezzük, hogy az unitáriusok másféle népiskolát, mint elemit, nem tartottak. Továbbá a polgári iskolákra vonatkozólag, hogy szabályszerü 6 osztályu kevés (20) van, a többi még a fejlődés stádiumában.

Ifjuságunknak nem szerint való külön oktatására nézve azt az eredményt látjuk, hogy a vegyes iskolák száma évről-évre csökken. Az unitárius 56 iskola közül ellenben 51 vegyes.

„Nagy általánosságban megemlithetem mindenekelőtt, hogy az 1884. évben folytattatott a taneszközök, tankönyvek és egyéb iskolai segédszerek előállitása, melynek segitségével lehetővé válhatik az, hogy az iskolák, illetve a tanitók és tanulók olcsó árakon jussanak mindazok birtokába, melyekkel a nevelés és oktatás sikere előmozditható.“ A jelentésnek ez a passusa, továbbá az, hogy 12757 frt. értékü taneszköz osztatott ki, aztán az idén is megtartott magyarnyelvi póttanfolyamok, a gazdaság okszerübb módot igénylő speciális ágaira szervezett vándortanitóságok, a tanitók, tanulók s igy az oktatás culturájának emelésére alkalmazott sikeres törekvések. Ugyanitt emlitendő még a közel 400,000 kötet fölött rendelkező 6315 iskolai könyvtár is.

A mi különösen a magyarnyelvi póttanfolyamot szükségessé teszi, azaz, hogy a tanitók közül magyar anyanyelvü volt 19121, beszélt 938, keveset tudott 1857, nem birta a nyelvet 1242, a mi 14%. Ez utóbbiak számának csökkenése igen kedvező arányban történt, s a hála érte a ministert illeti. A még meglevő bajon pedig — dicsérettel kell kiemelnünk — sokszor magyar tanitó hiányában magyar pap segitett. Az iskolák anyanyelvénél örvendetes: a mi kevés unitárius iskolánk van, az mind magyar.

A felsőbb népiskolák közül kiemelendők az állami felsőbb leányiskolák, Trefort minister gonddal őrzött ültetvényei. Ezek kényelmes ellátásban részesülnek, s az intelligens középosztály leánykáinak adnak általános műveltséget. Közülök néhány, mint a budapesti szép virágzásnak indult.

A tanulók s iskolák számával szoros kapcsolatban áll a harmadik tényező, a t a n i t ó k ü g y e. Számra nézve az 1869. év 17792 tanitójával szemben az 1884. év 23158 tanitója áll, mi e 15 évi különbözetben ugy 360 évenkénti szaporodást jelent. Egy iskolára átlag esett 1·43 tanitó, s egy tanitóra 98 gyermek. Legtöbb tanitót foglalkoztattak a róm. kath. a községi, azután a helv. hitf. iskolák stb. Minden 1000 közül 3 unitárius iskolabeli volt, kiknek összes száma az 52 iskolában 62.

A tanitók között az oklevél mindinkább tulnyomó lesz, nagyon fogyván már azoknak a tanitóknak száma, kiket a törvény mivel már azelőtt is alkalmazásban voltak, állásukban oklevél nélkül is meghagyni rendelt, de erre legkevesebb sulyt majdnem az unitáriusok fektetnek. Látjuk azt is, hogy nálunk 19 u. n. lelkész-tanitó volt.

A tanitók és tanitónők közötti arány a tanitónők számának növekedését mutatja, számuk 2571 levén, mi azt jelenti, hogy minden 1000 tanitó közül 888 férfi és 111 nő. Igy a tanitónők társadalmi állásukban mindinkább erősödnek.

A tanitókra vonatkozó utolsó mondani való nyugdij ellátásukat illeti. E tekintetben elég szép az eredmény. Mig 1875-ben, alakulása esztendejében 41%₀ volt a tanitók s óvok közül ez intézet tagja, addig most a tanitók számának tartalmas szaporulatával versenyt tartva az intézet tagjainak száma mégis 55%₀. Ez eredményt nagyobbá teszi még az is, hogy az alakuláskor a tanitók nagy része nem mutatott hajlamot a belépésre, s akkor még — nem mint az azóta kinevezettek — erre kényszerithetők nem voltak. A jogosult kiérdemültek, özvegyek, árvák stb. összesen majdnem 120.000 frtnyi dijat húztak.

Az i s k o l á k f e n n t a r t á s i k ö l t s é g e i n é l látjuk, hogy mig 1869-ben 3.760.000 add g 1881-ben 10.650.000 és 1884-ben 12.900.000 frtba kerültek az öszes iskolák különféle fenntartóiknak Igen érdekes, hogy Magyarország a 16205 iskola fenntartását a 90.971,721 forint állami egyenes adó 14 perczentje arányában eszközölte.

A mi még a tanitók előbb tárgyalt ügyével szoros kapcsolatban áll, az ezeknek kutforrása: a tanitóképzők. Ezek száma 70 volt, közülök kizárólag tanitóképző 24, mig a többi szerves egyesületben állott vagy valamely középiskolával, vagy hittani intézettel. 16 nőtanitókat, egy pedig vegyesen képzett. Az évet 2641 tanitó s 991 tanitónőjelölt végezte. Az utolsó évfolyam után, melynek a még nem mindenütt életbe léptetett IV. évfolyamnak kellene lenni, 811 tanitói, 376 tanitónői oklevelet adott ki 64 képezde. Ez tekintve, hogy a normális szükséglet évenkint átlag 1000--1100 tanitó, a szükségnek teljesen helyes arányban felel meg. Mit azoknak is jó lenne

tudtul adni, kik nagy előszeretettel emlegetik a nőtanitóképzőket mint a proletárizmust terjesztő tényezőket.

A tanári személyzet, valamint a helyiségek jó lábon állottak, csak az e intézetekben oly annyira fontos torna helyiségek nem felelnek meg a kivánalomnak. Egyike a legkellemetlenebb tényeknek az, hogy Magyarországon akad még pár olyan tanitóképző, mely nem magyarul tanit (szász, szerb, oláh.)

Végül az óvintézetek rovataihoz értünk, melynek óvóit az orsz. kisdedóvást terjesztő, s másodsorban a szerényebb Fröbel-egylet neveli. Az eredmény tán valamennyi tanintézet közül ennél áll legroszszabbul. Mert 1881 óta 309-ről csak 364-re szaporodott, mi 12692 községgel szemben elenyészőleg csekély. Pedig mily könnyü lenne ott, hol némi iskola helyiség van, legalább a nyári szünet alatt egy egyszerü dajka felügyelete mellett egy kezdetleges óvintézetet állitani. De a folyó évben már — mint halljuk — javul a helyzet, s a kormány is ministeri biztosával egyre propagandát csinál az ügynek.

A jelentés legutoljára a taneszközök előállitásáról szól, mi a mellett, hogy jutányos eladást és ajándékozást (ez évben 12757 frt. ért.) eszközöl, még a bölcsőben levő magyar mechanikai iparágat is éleszgeti.

Ezek a népnevelési jelentés adatai. Ha a figyelmet tőlük nem resteltük, ugy a rideg számok kalauzolásával azon meleg, felemelő öntudatra jutottunk, hogy kulturánk — ha mutat is itt-ott hiányokat — jóakaratu őrzők kezébe vagyon letéve.*)

B. Gyula.

---

*) A felsőbb iskolákról a jövő füzetben.

EGY SZÁZ FORINTNYI TEMPLOM-ALAP TÖRTÉNETE.

I.

Budapest, 1886. jan. 8.

Ezelőtt másfél évvel — tán kettővel is — kebli egyháztanácsi végzés következtében én is átvettem budapesti egyházunk leendő templom-épitési alapjának létesítésére tervezett egy könyvecskét a végre, hogy jóembereimet s barátaimat, mikor én is érkezem, őket is töltalálom, megkeresve, az istenes és magyar nemzeti czélra adakozásra kérjem fel. A könyv czime megmondja rendeltetését: „*Gyüjtő könyvecske* a budapesti unitárius templom-alap javára befolyó kegyes adományokról . . . 30 szám, (latinul van irva: *Nro*, de én azt rosznak tartom, mert nem magyar kifejezési alak, s ugy irom ide, a mint magyarnak kötelessége). Gyüjtés végett kiadatott J a k a b E l e k urnak, (itt is van elől egy üres czim, a mit sohasem szerettem, másokban is sokszor megróttam, tehát magam irván magamról, elhagytam.) mint főgyüjtőnek és megbizottjának, mit az egyházközség pecséte igazol. Itt, jobbról, a rányomott kék festékü pecsét: U n i t á r i u s E g y h á z k ö z s é g B u d a p e s t e n. Az első lapon belöl: „Megbizások", a 2-ik lap első fele üres, belső felén ez áll: *Értesitő*.

Az adományozott összegnek megfelelő szelvények leszakittatván, nyugta gyanánt az adakozónak átadandók.

A belső féllap megfelelő hasábjára az adakozó neve felirandó: de ez az adakozó kívánatára el is maradhat.

Az adományok a főgyüjtő által, a könyv számának megjelölése mellett, havonként postautalványnyal V é g h J ó z s e f egyházi pénztárnokhoz (Budapest, I. kerület, vár, uri-utcza 24. sz. I. emelet) küldendők be és általa nyilvánosan is (értetik a „Keresztény Magvető" czimű unitárius havi egyházi irat) nyugtáztatni fognak.

Az utolsó pénzküldeménynyel egyidejüleg a G y ü j t ő k ö n y v e t, a netán megmaradó (ki nem szakitott) szelvényekkel együtt ugyancsak a fennevezett pénztárnoknak kérjük elküldeni."

Ezután van 100 32-ed rétü kis levél, mindenike egy osztrák-magyar értékü forintot képvisel; egyik lapján öt vonal, 10 és 20 krajczárt tevő adakozásra osztva és be is vágva, melyek együtt egy levelen 1 forintot tesznek, középen sürün átlyuggasztva az egész levél összefügg, s kiki beirván elébb nevét 10 vagy 20 krajczáros egy vagy több szelvényre, azt, vagy ha egy egész levelet átvesz, átirja

az egész oldalra terjedőleg, s az egészet kiszakitva, magához veszi: a szelvény az adakozók, a könyvecske hiányzó levél-része az egyházat biztositja visszaélés ellen.

Czélszerü, okos találmány: Székely Ferencz m. kir. főállamügyészi helyettes gondolata és inditványa, a ki e tekintetben egész egyházunkban első helyen áll buzgóság és elért siker tekintetében. A mint értesültem, már 11 darab könyvet gyüjtött tele, tehát a templomépitésre a legnagyobb összeget (1100 frtot) maig az ő lelkes igyekezetének s erélyes fáradozásának köszönhetjük. Különben is ez a férfi mindnyájunk tiszteletét érdemli. A nagy értékü felséges templomhely megnyerésére, kimérésére, formaszerü hivatalos átadására ő munkálkodott legtöbbet. Az épitendő templom tervét és rajzát, az egyházközség felkérésére, mérsékelt munkadijért ő készittette el, később átalakittatta, szóval: budapesti egyházunk érdekét mindenben ritka készséggel és tapintattal s látható sikerrel mozditja elé. Az isteni tiszteletről ritkán marad el, énekes könyv kezében s igaz vallásos komolyság férfias arczán: pedig hivatali állása magas és munkás erejére rendkivül nagy szükség van ott is. Mennyire ment volna eddig templom-ügyünk, ha azok, kiknek ezért tenni és áldozni kötelességök, mind ily buzgón teljesitik vala azt! De van olyan, a kit nem érdekel pap, templom, egyház. Egyik feléje sem megy, a másik hivatalával, a harmadik privát ügyeivel, a negyedik a templomozási hely távolságával s a gyüjtés nehézségeivel menti magát. Menti, de ki nem menti. Közöny az oka ennek s közérzés- és közszellemhiány. Székely Ferencz példáján okulhatnánk s javulhatnánk mindnyájan!

Ez érdemlett megrovás alá magamat is beleértem. De most örvendek, hogy kissé megjobbitottam magamat s egy könyvecském száz forintjával nyilvánosan beszámolhatok.

Nagy dolog volt nekem időt juttatnom arra, hogy ahoz a 97 adakozóhoz el is jussak, otthon is találjam. Volt olyan, a kit 4—5-ször kerestem, volt oly napom, hogy alig kaptam 2—3 forintot. Pedig Buda és Pest sok mértföldet tevő területen fekszik. És néha egy postaállomást jártam meg 50 krért vagy 1—2 forintért, most, mikor egy igénytelen munkám nappalomat, éjjemet, minden testi erőmet s legjobb lelki képességeimet kivánja meg. De ha későn is, megtettem, mert közügy, s szolgálni azt becsületbenjárónak tartom. Szégyenlettem volna a buzgók sorából kimaradni.

Megvallom, hogy sok gyönyört okozott fáradságos vállalatom. Igen, vállalat, még pedig koczkázattal járó vállalat volt, a mibe kezdettem: mert csaknem egy év multva kezdhettem hozzá a gyüjtéshez, mikor már mások elszedték előlem az adakozásokat. Hánytól hallottam: Sajnálom, uram, de már adtam ennek meg ennek! Mások előmutatták szelvényeiket. Némelyek másféle czélra gyüjtő könyveiket ajánlták föl viszontaláirásra. Természetesen alá kellett irnom, hogy ők is irjanak nekem. Izgattam az unitárismus mellett; elbeszéltem, mily bajban vagyunk, hogy nincs templomunk, mily költséges dolog, hogy minden templomozáskor a helyért 10 forintot, télen

fütésért három frtot, az énekeseknek 5 forintot kell fizetnünk: elmondottam, hogy mi unitáriusok mind magyarok vagyunk, egy hiv nemzeti érzelmü egyházzal akarjuk szaporitani a főváros sok nem-magyarral tarkitott népességét: fölfejtettem, hogy mi elszakadtunk a kis Erdélytől, hitrokoninktól és testvérinktől, s most oltárt akarunk emelni az egyetlen egy Istennek a magyar müveltség királyi székvárosában, osztozni kivánunk a nemzet azon nemes, nagy és jogos küzdelmében, hogy a magyar államot a második évezred alatt végkép megszilárditsa. Felemlitettem kis számunkat s a félelmet, hogyha nem tudunk épitni, a telket veszithetjük el, mert öt év alatti fölépitéshez van kötve a nemes város nagylelkü adománya. És még sok más érvet is használtam. Nekünk jogunk van — mondám nem egy helyen — a hitfelekezetek gyamolitásához; mert az unitárius minden nemzetiségüt és hitüt segit, a ki hozzá folyamodik. Hozzám például rendesen eljőnek az irgalmas szerzet perselyhordozói, s én nem tagadom meg a tehetségemhez képesti segélyt. Eljőnek kéregető apáczák, a kiknek szintén juttatok kevesemből. Mig Kolozsváratt laktam, évről-évre fölkerestek az eperjesi kéregető diákok, üres kézzel el nem eresztettem egyszer is. És még más módon is igyekeztem megnyerni, a kiket fölkerestem. Csak egy hatost, vagy nagy uraknál egy forintot kértem, pedig tudtam, hogy tizet adhatnának. De számba vettem, hogy 4—5 hatost és egy forintot könnyebben adhattak. Adtak is, köszönettel ismerem el, hogy egész gyüjtésem ideje alatt csak három tagadta meg kérésemet. Egyik azt mondotta: „Bocsásson meg ön, de én semmi efféle nem adok. Imádkozzanak a papok másokért, én magam vagyok magam papja." Nem irom le, mit jegyzettem meg rá. De megemlitem az esetet, hogy lássék: milyen kinövései vannak a müveltségnek. A másik azzal tért ki kérésem elől: „hogy a terményeknek nincsen ára, nem tudja szükségeit fedezni. Majd tán januárban vagy februárban adhat, keressem fel akkor. . ." Miniszteri tanácsos, nagybirtokos ember. Csak a nemrég alakult P a l l a s czimü könyvkiadó társulatban számos részvénye s nagy osztaléka van. Elmegyek-e még egyszer hozzá, nem tudom. A harmadik azzal mentette a nem-adhatást, mutatva nekem az épületrajzokat és terveket is, hogy ekklézsiái rendkivül romlottak, azoknak kell hogy most egyszerre három templomot épittessen. „Nézze igazgató ur — mondá nyájasan — ez a költségvetés 30.000, az a másik 35.000, a harmadik 20.000 forintomat viszi el. Meg kell csináltatnom, mert esekednek érette hiveim. Egyebár, ugy látja ön is?!" „Valóban ugy van — mondám én — de magasságod végbevihetné ez igazán magasztos szándékát akkor is, ha a fővárosi unitárius templomra adna bár csak e g y f o r i n t o t! Csak egyet kérek, s azzal elömutattam könyvecskémet, leginkább a példaadásért, hogy nevével dicsekedhessem."

„Ne vegye rosz néven igazgató ur — viszonzá a magas állású ur — lássa, keveset nem adhatok állásom, sokat nem imént közölt nagy kiadásaim miatt."

„Szabad-e koczkáztatnom tiszteletteljesen még egy észrevételt?" — kérdém. „Szivesen meghallgatom" — lőn a viszonzás.

„Krisztus urunk azt tanitotta: Arról ismerlek meg, hogy az én tanitványaim vagytok, ha egymást szeretitek. Hogyan folyamodjam én az izraelitához, ha ily fényes ész és jóltevő lélek a mi keresztényügyünket nem segitik?“

Bármily szelid volt e szó, láthatólag kellemetlen volt hatása.

„Bocsánat, hogy a kivánságnak a mondott ok miatt eleget nem tehetek“ — ez volt, kézszoritás és a búcsuzás szava utolsó szónk. Ez a harmadik megtagadás emlékezetes lesz előttem. Nem pirulok érette, de kis ekklézsiánkat sajnáltam, s az unitárismus iránti ragaszkodásom erősebbé lett, mint volt valaha! Felfogadtam, hogy fokozott buzgósággal gyüjtök, a más vallásuak közügyeit szivemen viselem, s tettekkel fogom ezután is bebizonyitani, hogy bár az otrombaság Krisztus tagadónak, Ariánusnak mondja az unitáriust: az igaz emberszeretetet, a másokkal jóltétel erényét, a közügyek iránti érdeklődést egy vallás sem fejti ki a szivben ugy, mint az unitárius hitvallás. Tudom, ezt teszik hitsorsosim is, hogy meglássék, hogy mi Krisztust sok másoknál inkább tiszteljük s tanitásait inkább követjük, mint a kik keresztet állitnak szenvedései ábrázolására, de szeretet-parancsait nem követik, s a szükség keresztjét hordozókon szivök nem indul meg.

Kellemes tapasztalásaim egyike volt az unitárismus iránti rokonszenv sokfelőli nyilvánulása. Szép vallás ez, — mondák — igazán a józan ész vallása, mely halad a tudomány és az emberiség fejlődésével s értelmi emelkedésével. Ne higyjék az urak, — mondá egy fölvilágosult r. katholikus — hogy mi mind hiszszük azokat a dolgokat, a melyeket mástélezer év előtt dogmákká avatott az akkori idők szelleme és korlátoltsága. Tudunk mi is gondolkozni s főkép a vallás erkölcsi oldalára helyezünk súlyt.

Egyszerü és szép vallás ez a ti vallástok, — mondá egy ágostai hitvallásu tudós — szeretem tiszta, józan tanait s czifzoma nélküli szertartását. Miért nem fejezitek ki nyilvánosan is? — kérdém. — Azért, mert akkor megszünnénk lutheránusok lenni, ahoz pedig a nép ép ugy ragaszkodik, mint a tietek Dávid Ferencz eszményies vallásához.

Egy kedves református barátommal is érdekes szóváltásom volt. Kérdezém: Nem ad nekem a pesti unitárius templomra egy forintot? — Kettőt adok, barátom. Hogyne adnék, mikor engem képviselővé egy unitárius kitünő pap 90 szavazata tett. Jeles egy ember ez az . . . . i pap! A félvilág kincsét igérték neki, hogy tőlem elvonják, de nem sikerült. Eszes, erős akaratu ember. Tettem ekklézsiájának már egy kis alapitványt, de még teszek. Jóféle nép az az unitárius, barátom! Még majd a pesti templomotokra én is gyüjtök.

Midőn kissé bele melegedtünk a beszédbe, kérdé barátom: Ugyan miért nem lesztek ti unitáriusok kálvinistává, mily kevés a különbség közöttünk?! — Azért, — felelék én — mert nem akarunk a fejlődés utján visszamenni. Legyetek ti unitáriusokká, ez előhaladás lesz. Lásd, tudomány, művészet, ipar, hadászat, minden, az

egész világ halad, semmi sem áll, csak a ti vallástok és a katholicismus. Kiséreljük meg az egyesülést.

Barátom elmosolyodott. — Nem vagytok ti tévedésben vallástok értéke s missiója felől, te barátom? Ti vagytok, a kik alapitótokat is elhagytátok, 1579-től fogva folyton távoztok Dávid Ferencztől, ti mentek igazán visszafelé. Most már látom, hogy fordulat van nálatok. De mikor tisztul meg előttetek a helyzet?

Én megjegyzém, hogy e visszamenés oka főleg I. Rákóczy fejedelem 1638-ki deési gyülése, de ezt hagyjuk. Mondám tovább, hogy az én értemre még egyszer Ugron István azt az egyesülési kérdést intézte volt egy unitáriushoz és ép azt felelte, a mit most én: félszázad telik el azóta nemsokára, feledésbe megy a mi beszédünk is, s ti és mi nem emelkedve az elvek és tisztultabb vallás és szellem magasb körébe, maradunk alant, a rideg gyakorlat és anyagi érdekvédelem terén, melengetve magát s szítogatva tüzét mindenik a maga húsos fazakainak.

Érdekes beszélgetésem volt Jelencsik Vincze tábornokkal, a kivel fölelevenitettük a régi honvédélet sok kedves álmait, a mik nem valósultak meg, vagy csak félig-meddig lettek olyanokká, a mint mi hittük. Mikor kérdeztem tőle: ad e nekem unitárius templomra egy forintot? Villogott a szeme s felpattanva ülőhelyéről: hogyne adnék az én honvéd bajtársamnak? miféle gondolat az? Kettőt adok és segédemet is felkérem, hogy irodámban elhordozza a kis könyvet. Nem vagyunk mi oly Reglement-rágó katonák, hogy ne tudjuk, mi az az unitárius vallás, s mi a hivatása templomának a fővárosban. Igen is tudjuk, s ennek bizonyitásaul ime ez az egyik f l o r e s az enyim, másik a feleségemé, adjutánsom is majd megteszi a magáét. S valóban, ha jól emlékszem, 5—6 forint gyült a derék magyar tábornok irodájában. Cserhalmay vezérőrnagy szintén egész lelkesedéssel adott rá. Benkő Rezső ezredes — ma tábornok — szintén. Adtam én már egy helyre, igazgató ur — szóla hozzám — de hogy kosarat ne kapjon, önnek is adok szivesen, k e v é s b ő l k e v e s e t, jegyzé meg tréfásan.

Feltünő az, hogy dr. Pap Samu, a kit bölcsészeti müveltsége rendkivül magasra emelt, kérésemre, előzékenyül tiz szelvényt vett át. Megemlékezett édes anyjára, meg neje második anyjára, Kriza püspöknére és sok unitárius jóakarójára s barátjára, a kikkel egy közügyet előmozditani örömének tartja. Engemet ugy is sok kedves viszony füz az unitáriusokhoz — mondá — szivesen adom e csekélységet.

Mikor már gyüjtőivemen magas állásu állam- és kormányférfiak jeles tudósok, irók, tanárok, közmüvelődési intézeteink előkelő férfiai tekintélyes számban voltak bejegyezve, ki akartam egészitni könyvemet s örömömet müvészi jeleseink neveivel. Látogatást tettem Kolozsvár kegyenczénél, özvegy Szentdahelyi Kálmánné, született Prielle Cornelia urnőnél, s ő nemcsak aláirt, de kérésemre szives volt müvész barátai s barátnéi előtt is könyvecskémet bemutatni, oly fényes eredménynyel, a miről nem is álmodtam. Mind a huszonöt iratlan lapot elvették, nekem, vén gyermeknek, olyan vig karácsonyt csinál-

va, mint csinál kis gyerekeknek a karácsonyfa. Megköszöntem akkor, s megköszönöm most nyilvánosan a közkedvességben élő népszerü müvésznőnek és összes társainak nemes érdeklődését az általam oly fontosnak jelzett s rokonszenveikbe ajánlott ügy iránt. Ifjuságom óta lelkesültem a magyar szinmüvészet férfi és nő képviselői iránt. Mint egyszerü iró tettem érdekökben tollammal, a mit lehetett, jól esik, hogy tiszteletemet irántok átalában, mint a magyar nemzeti müveltségnek e földön meggyökereztetői s elterjesztői iránt kifejezhetem. Könyvecskémmel beszámoltam ma, de magát a könyvet, mint kedves történelmi emléket, sőt rám nézve ereklyét, elteszem gyüjteményembe. El van ugyan az tépve-nyűve, mint a Vörösmarty Vén czigánya nyirettyüje, a táblák összetördelve, az elsőnek fele elveszett, mintha valahol csatában lett volna: pedig egyebet nem tettem, mint vagy két évig téli, nyári kabátom zsebében hordoztam, fiókba zártam, iró asztalomon hevertettem, barátaimnak gyüjtés végett hetekig, sőt hónapokig is kézről-kézre adtam, postán ide-amoda elküldöztem, szóval: bizony egy kissé elviselődött, megrongyollott: de tartalma, a sok kitünő hazafi és honleány, a kiknek aláirásában én vagy személyem, vagy az ügy iránti rokonszenv látható bizonyitékát birom, kedves fog lenni előttem mindörökké. Fogadják egyenként és összesen szivem őszinte háláját érette.

Van nekem még két két gyüjtő-könyvecském: az egyik egy magas állásu egyházi férfinál, több hónap, sőt tán egy év óta, a másik szintén igen magas helyen. Remélem, hogy mindkét helyről ugy érkeznek vissza, hogy örömöm telik benne. A mikor Isten mindkettő betöltésére rá segit — a mi csak egy nagy igéretem rövid időn reménlett teljesitése után lehet — el fogom mondani annak is a történetét. Kivált egyiké összefügg a közlésemben érintett üres kosaraim egyikével.

Jakab Elek.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, január, 1886.

(1885. év. — A „Némi pap“ Renan urtól. — A XVI. száz történelmi nagy jelenetei Tortorel-től és Perrissin-től. — A halottak — Rouville lelkész.)

Szerkesztő ur!

A legutóbb mult esztendő minden tekintetben megérdemli, hogy Francziaországban megemlékezzenek róla. A politika mind itthon, mind künn elég lármát csinált és elég szenvedélyes vitákat idézett elé arra, hogy az 1885 megmaradjon emlékünkben. A választási küzdelem, mely még nincs egészen bevégezve, nagy mozgalmat idézett elő; következménye némelyekre nézve nagyon is váratlan meglepetés volt; következései még annyira bizonytalanok, hogy hatása még mindig élénk. Az a látszó nyugodtság, mely az elnökválasztásnál uralkodott, a kedélyekben némi csillapodást, a köztudatban ohajtott nyugodtságot idézett elő. Ha ez a nyugodtság megmarad és ha mindenki önmagához térve a kérdéseket komolyan nézi, felhagyva az utopiákkal, akkor az 1885. év áldásos gyümölcsöket fog teremni. Francziaországnak nagy szüksége van erre.

Az állam és egyház közti viszonyban is sok ideig látható nyomokat hagyott maga után a mult év. Az állam azt vélte, hogy — talán igen is — szigoruan kell eljárnia, midőn jelentékeny számu katholicus papnak a fizetését felfüggesztette, a kik, igazán szólva, nem alkalmazkodtak a Concordatum intézkedéseihez. Meglehet, hogy a kormány részéről talán ügyesebb eljárás lett volna, hogy némely oly tényeket ne is vegyen tekintetbe, a melyeket tekintetbe veendőknek tartott. A katholicus papság taktikája az, hogy martyrnak tünjék fel; s ha saját hálójába fogják meg, örömére válik. Jobb lett volna fel sem venni apró kitöréseit s ezáltal mutatni meg neki, hogy nem félnek tőle. Mindenesetre a kormány szigoruan végrehajtotta a Concordatum alkalmazását. A közoktatási intézeteknek világiakká való tétele szakadatlanul foly: ez történik a humanus intézetekkel is, milyenek a kór- és árvaházak, bölcsődék.

Az, hogy a költségvetés rendén az isteni szolgálatra előirányzott összegből nagyon sokat töröltek, a protestans egyházat is érintette a katholikusokkal együtt. A megállitott arány meglehetősen helyes, de az intézkedés mégis érzékenyebben sujtja a protestansokat, mint a katholicusokat. A protestans cultus számára megállitott egész összeg jelentéktelen csekélység a katholikus cultus számára megálli-

tott milliók mellett: a protestans egyház költségvetésében kis törlésnek is nagy következése van, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy a protestans papok számára nincs casuale és hogy a protestans ekklezsiákban a papok nagyobb részének nincsen papi laka. A költségvetési bizottmány nem tartotta szükségesnek, hogy tekintetbe vegye a tett megjegyzéseket s ezáltal megrongálta a protestans szerényebb egyházakat.

Ha az 1885. év nem volt kedvező a protestans egyház hivatalos budgetjére, fájdalom, teljesen gyászos volt a protestans lapokra nézve. A halál szele kiválóan azokat a lapokat érintette, melyek a szabadelvü eszméket képviselték. Julius hóban a „Journal du protestantisme français" czimü lap hat évi fennállás után megszünt. Ezt a lapot különösen az egyház terén való kibékülés érdekében alapitották. Meglehet, hogy azok a bátor emberek, a kik alapitották s hat évig sok tehetséggel szerkesztették, illusioban éltek fáradozásuk következményei iránt. Annyi bizonyos, hogy az eredmény nem felelt meg várakozásuknak. A lapnak mégis volt eredménye. Sokan nagyon sajnálják, hogy az alapitókban nem volt több kitartás. A lapnak példája annyival hasznosabb és hatásosabb volt, mert a szerkesztőségi bizottmány lutheranusokból és kalvinistákból állott.

December 31-én megszünt a „Renaissance", a reformált egyház legrégibb vallási lapja, akár e néven, melyet 1871. óta viselt, akár „Lien" név alatt, ez a lap egy félszáz óta állott fenn, sőt még tovább, ha beszámitjuk az „Annales protestantés" és a „Revue Protestante" czimü folyóiratokat, melyeket Coquerel Károly [1]) alapitott és a melyek a Lient megelőzték.

Az öreg Coquerel, Coquerel Athanas és István, rendre igazgatták és szerkesztették ezt a lapot, melyet még a leghevesebb ellenségek is méltányoltak. A Coquerelek lapja e hosszu idő folytában mindig bátran, őszintén, nagy felvilágosultsággal és tudománynyal is védelmezte a szabad protestans eszméket. Mindig tárt tribun volt, hol komoly és öntudatos emberek mindig szót emelhettek a vallásos öntudat szabadságának és méltóságának érdekében. Ha az egyházi szabadelvüség számitásba vehető tényező, azt ennek a lapnak köszönheti. S az orthodoxok azért voltak kénytelek némileg mérsékelni erőszakoskodásaikat, mert a Lien és Renaissance mindig kitette őket a közméltatlankodásnak. Ha a kormány néha kikelt a párisi consistorium autoritarius tagjainak üzelme ellen, azt a szabadelvü protestansok a Coquerelek lapja erélyes ellenzésének köszönhetik. S hogy ez órában is kevesebb zavar van az egyházban s hogy a szabadelvüek jogait legalább részben elismerik és tiszteletben tartják onnan van, mert e lap a résre állva, bátran megállotta a maga

[1]) Coquerel Károly a testvére volt Athanasius Coquerelnek; theologiai tanulmányokhoz kezdett, de nem végezte be; de mégis szorgalmasan tanulmányozta a kereszténység történelmére vonatkozó kérdéseket. 1819-ben alapitotta az „Annales protestantes" czimü egyházi lapot. Rövid megszakadás után a lap ujból megjelent „Revue protestante" czimen. Később a „Lien" folytatta az előbbi két lap vállalatát. Coqurel Károly több munkát adott ki, melyek közt legjelentékenyebb a „Histoire des pasteurs du desert" czimü.

helyét. Fontos szolgálatot tett az egyházi téren és a szabad gondolkozás mezején; a szabadelvüeket biztatta, bátoritotta és emelte. Előre erőszakolta az orthodoxokat, figyelmesekké tette őket sok kérdésre, ujjal mutatott elméletük gyenge oldalaira s kényszeritette, hogy tanaikat megrostálják.

A polemia hevessége mellett is az orthodoxok felfogták, értették ellenfelök értékét és becsülték. Egyikök, a midőn a Renaissance megszüntét jelentette, igy végezte jelentését: „Ennek a lapnak, melyhez oly sok törekvés és küzdelem csatlakozik, hosszu multjára nem tekinthetünk mi, annak határozott ellenei, a nélkül, hogy tiszteletünket ki ne fejezzük ezen emlékek iránt."

A Renaissance-al egy napon szünt meg egy más egyházi lap, a „l'Alliance liberal". Ez a lap Genfben jelent meg, de Francziaországban is sok olvasója volt. Tizenhat évig bátor és eszes védelmezője volt a liberalis eszméknek a franczia protestansok közt Sweiczban. Genfben különösen sokat tett az egyházi láthatár szélesitésére, melyet a „Reveil" félszeg ideáival egyre korlátolni törekedett.

Tehát három, még pedig nem jelentéktelen közlönye szünt meg a szabadelvü protestántismusnak az 1885. évvel. Ha helye volna, talán érdekes lenne e tény okait vizsgálni; de szokott értesitésem köréhez igen hosszu lenne. Keveset mégis szólok róla. Nekem ugy tetszik, hogy legelsőbben is az átalános ok, hogy azok az eredeti okok, a melyekért ezek a lapok alapittattak, ma már nem léteznek egészen, vagy legalább nagyon sokat módosultak. A helyzet sokat változott; sok eszmével, elmélettel, egyházi, dogmatikai és bölcselmi nézettel véglegesen felhagytak az emberek, egészen uj társadalmi, egyházi, vallási, söt erkölcsi nézetek keletkeztek még olyanoknak is a fejében és öntudatában, a kik azoktól leginkább őrizkedtek. Nem szeretik többé a régi formákat sem a napi sajtóban, sem a társulatok kormányzásában. A szenvedélyes viták és polemiák lejártak. Ideje, hogy oly tért keressünk, melyen anélkül, hogy szabadságunkról, egyéniségünkről, egyéni öntudatunkról lemondjunk, találkozhassunk a protestans eszmék minden felekezeti megkülönböztetés nélkül való terjesztésének munkájában. Ez uj helyzet levén, uj közlekedési közlönyök kellenek. Nekem ugy tetszik, hogy ez történt. Régóta panaszkodnak az emberek, hogy a Renaissance nem ad elég ruganyosságot keretének; azt óhajtották, hogy zárja be a birálat korát. A másik oka a három lap megszünésének az lehet, hogy az uj eszmék közlönyt találtak maguknak Párison kivül. Nimes városa állott az élére ennek a mozgalomnak, hol két év óta egy „La vie chrétienne" czimü lap jelenik meg, mely ugy látszik, hogy beállott az eszmeáramlatba; ez még nem egészen elég arra, a mit a viszonyok igényelnek; de legalább jó uton vagyunk. Néhány nappal ezelőtt azt jelentették Nimesből, hogy egy másik lapot akarnak kiadni, ez utóbbi lap a protestans eszméknek kiválóan népszerü egyházi, politikai, közgazdasági közlönye akar lenni.

Ez a legjobb decentralisatio. A nîmesi kezdeményezésen kevésbbé bámulhatunk, ha meggondoljuk, hogy Gard departement a

franczia protestántismusnak nagy központja, s hogy Nîmesben magában nagyon sok kitünő pap van, kiknek emlékében él jeles elődök Vincent Sámuel, kinek „Melanges“ czimü lapja ismeretes volt egész Francziaországban, sőt a külföldön is ezelőtt félszázzal.[1]

-- November vége felé jelent meg Renan urnak uj könyve, melyről az utóbbi napokban nagyon sokat beszéltek. Czime: „Le prêtre de Némi“. A szerző arra figyelmeztet, hogy ez egy történelmi dráma, mely folytatásául tekintendő a korábban „Caliban“ és „l'eau de jouvence“ czimeken megjelent bölcselmi dialogusoknak. Ezt a sajátszerü drámát egy hosszu bevezetés előzi meg, melyben Renan ur olvasóinak tudtokra adja, hogy mi a czélja e munkájával. Gondolatát igy fejezi ki: „E munkában egy, a héber messianismushoz hasonló gondolatot akartam kifejezni, azt a gondolatot, hogy a vallásos és erkölcsi haladás a tudatlanságnak és gonoszságnak ismételt győzelmei ellenére is végre diadalmaskodni fog.“ Ez világos, azonban kár, hogy a dráma elolvasása után az ember meglepetve látja, hogy a lefolytatott cselekvény körülbelül éppen az ellenkezőjét tanusitja annak, a mit a szerző be akart bizonyitni. Renan ur egyébiránt meglehetősen megszokta az ellenmondásokkal játszani. Egyébiránt a dráma tartalma rövid kivonatban a következő: Egy régi hagyomány szerint, melyet Strabo megemlit, a Diana papja, a Némi-tó partján, közel Alta-Longához, csak ugy juthat a papsághoz, ha elődét saját kezével megöli. Antistius el akarta törölni ezt a véres szokást s a nép által pappá tétette magát. Miután pappá lett, meg akarta tisztitni a vallást, s az emberáldozatokat megszüntetni stb. Nem viseltetik heves gyülölettel a rómaiak iránt, kik Alba-Longát legyőzték, s arra törekszik, hogy eszméivel honfitársai megbarátkozzanak, de azok a durva szellemek, a kikre hatni akar, nem értik meg: s a helyett, hogy méltányolják jó czélzatait, bűnnek tartják. A mérsékeltek azzal vádolják, hogy a vallást csökkenti azáltal, ha a régi hagyományok ellen kételyeket támaszt a lelkekben. A nép megutálja, mert a nép ragaszkodik babonáihoz. Az aristokratia conservativ szelleménél fogva ellene van. A demagogia egyszerüen azért gyülöli, mert pap. A polgárság ez osztályait a drámában személyek ábrázolják, kik között foly a párbeszéd, melyben a cselekvény lebonyolodik. A templom szolgái rabszolgákat hoznak, hogy azok az istennőnek feláldoztassanak; Antistius feloldozza a rabszolgákat. Egy anya pénzt hoz, hogy azon áldozat tétessék beteg gyermekeért; An-

[1] Mióta levelezőnk e sorokat irta, a párisi szabadelvü protestansok „Le protestant liberal“ czim alatt már uj lapot inditottak a Renaissance helyébe. Örömmel jelezzük e tényt, mert habár a Coquerelek jeles lapjának missioja teljesitve is s a szabadelvüek létjogosultsága és jogai a franczia ref. egyházban elismerve, de már a mit nehéz küzdelem árán kivívtak, annak már csupán a fentartásáért, de meg a szabadelvüségnek a továbbfejlesztéséért is szükséges, hogy közlönyük legyen. Teljesen egyetértünk azonban levelezőnkkel abban, hogy egy szabadelvü közlönynek nem elég csupán a birálatnál maradni s vitákra fektetni a fősulyt, hanem főleg épitő irányban kell hatnia, a mily irányban törekszünk mi is folyóiratunkkal hazánkban a vallási liberalismus ügyének szolgálni. Szerk.

tistius elutasitja stb. Antistius reformatori törekvései kevés sikere miatt elveszti reményét; átlátja, hogy nem értették meg; hogy a nép nem akar felvilágosulni, mert durva babonáiban él; s maga is hajlandó azt kérdezni, hogy vajjon a tévedés nem jobb-e, mint az igazság. E közben Alba-Longában mindenki akarja a háborut a rómaiak ellen, mert mindenik párt azt hiszi, hogy az ő javára lesz. Antistius nem örömest, de véghez viszi azokat a szertartásokat, melyeknek a háboru megkezdését meg kell előzni. Az átalános elégedetlenségben Casca megfojtja Antistiust s helyébe Diana papjává lesz; a régi hagyomány teljesül. Igen, de Carmenta nevü Sybilla is meggyilkolja Cascat, s később lelkesültségének hevében, hirdeti az igaznak és jónak diadalát a tévedés és hazugság felett. Azonban a bűn mégis győzelmeskedik, a dolgok a szokott módon kezdenek folyni.

E könyvben még inkább, mint a „Caliban"-ban és a „l'Eau de Jouvence"-ban, a bölcselmi és erkölcsi eszmék közé igen sok politikai eszme van vegyitve. Bár Alba-Longa az esemény szinhelye Romulus korában, mégis látható, hogy a dráma személyei a mi kortársaink, s a politika a mi napi politikánk: az albanok, a francziák és Romulus rómaiai a németek és azok a személyek, a kik a drámában beszélnek, Renan ur különböző incorporatioi. És éppen azért szolgáltatott a termékeny iró ez utolsó munkája alkalmat oly sok vitára és annyi, néha homlokegyenest ellenkező birálatra. Ez azért van, mert a „le Prétre de Némi" oly nagyon ellenkező eszmék halmaza, melyek rendre egymásután diadalmaskodni látszanak.

Némelyek ebben a szerző hitének tényét látták; mások a legkeserübb és nyersebb pessimismust fedezték fel benne. Mások azt hitték, hogy az egész munka csak nagyszerü változata annak a skepticismusnak, a melyet Renan ur teljes virtuozitással játszik. Részemről azt hiszem, hogy mindezekből van egy kevés benne. Tekintetbe véve Renan urnak a gondolkozásban való aristokratismusát, nem meglepő, ha kissé pessimista s nagyon is skepticus, midőn már is számos müvei eredményét vizsgálja. Másfelől lehetetlen, hogy értelmi és erkölcsi értékénél fogva ne higyje a jónak és igaznak diadalát: csakhogy megszokásból ugy ir, hogy néha öntudatlanul elárulja legbensőbb czélzatait, ezért mondám, hogy előbeszédében kijelentette czélját, a jó és igaz diadalának a feltüntetését. Hisz maga igy szól: „Antistius mindig örökké feltámad, hogy örökösen hasztalan fáradozzék, s végre is bukásai felérnek egy győzelemmel. Hagyjátok, hogy „ez a szelid képzelgő végezze be szomoru munkáját, s hogy kérjen „bocsánatot Istentől és az emberektől azért, hogy jót tett, egykor „valahol és valamikor megvalósul a mit akar." Ennek már van ugy értelme, de mégis ugy látszik, hogy csak szójáték. Mindenesetre a Sisiphus kövéről szóló régi historia. Egy oly ember, ki mindig legyőzetik, s végre győzedelmeskedik. Ez nagyon is különös. S jegyezzük meg, hogy itt átalánositanunk kell: tehát van egy eszme, mely mindig legyőzetik és a mely végre mégis győzedelmeskedik. Már egyszer megmondottam, hogy az emberi szellemnek izletesebb és erősitőbb táplálék kell, mint a Némi pap bölcselmi képzelődései.

— Azok között a művészi, történelmi és irodalmi nagybecsü munkák között, melyek az 1885. évben megleptek, az elsők közé, ha nem a legelsőnek, számitandó kétségkivül az, melynek czime: „Les grandes Scénes historiques du XVI. Siècle.“ [1])

Ez a munka azon metszeteknek uj, fac-similis kiadása, melyeket az események korában két oly metsző készitett, kiknek az utóbbi időkig csak neveik voltak ismeretesek, a nélkül, hogy tudni lehetett volna, hogy honnan kerültek s hol munkálkodtak. Azok a jelenetek, melyeket Tortorel és Perissin előállitottak, csaknem kizárólag a vallási háborukra vonatkoznak. Például a Poissy találkozás“, a „Vaissy gyilkosság“, s „Nimesi öldöklés“ stb. Mindenik metszetet egy igen világos, nagyon tudományos felvilágositó jegyzés kisér, mely jegyzéseket korunk kiváló irói, például Reville a College de France, Nicolas a Montaubani theologiai kar tanára és Bordier, kinek vezetése alatt jelenik meg a „la France protestante“ második kiadása stb. Végül Franklin ur, a Mazarine könyvtár őre, rendezte a második kiadást, a mire öt évi szorgalmas nyomozást forditott. Igazságtalanság lenne meg nem neveznem Ehrmann urat, ki mindenik jegyzetet kiváló diszitményekkel látta el. Annyi áll, hogy a czimzett munka oly kötet, a melyben a művészet, tanultság és magas müveltség ritka arányokban egyesültek. Az eredeti munka — mondhatni — megtalálhatatlan volt, s mikor történetesen vagy egy teljes példány közeladásban előfordult, kétezer frank mesés áron kelt el. Tehát Franklin ur kiváló szolgálatot tett nemcsak a protestansok iránt, kikről azt mondják, hogy ez a munka családi könyvük, hanem a művészetnek, a történelemnek és minden jóizlésüeknek.

Fennebb azt mondottam, hogy a „grandes Scènes historiques“ szerzőiről és a metszetek közzétételének módjáról semmit sem tudtak határozottan valójában; csak nehány év óta tudjuk hiteles okmányokból, hogy Tortorel meg Perissin lyoniak voltak. S csak most közelebbről fedezett fel Bordier és Dufour Genfben némi okmányokat, melyek azt tanusitják, hogy Tortorel és Perissin Genfbe menekültek s ott voltak 1569-ben. Genfben metszették tehát a „grandes Scenes historiques“-okat egy Castellini nevü németalföldi kereskedő költségén, a ki sógorával és üzlettársával Vignonnal hasonlóan Genfbe telepedett le. Ez a két üzlettárs és sógor adta Tortorelnek, Parisinnek és egy Challeux nevü másik metszőnek a metszetek tárgyait; még pedig — a mint Casseli mondja — hosszas utánjárás után, hogy szemmel látó tanuk tanusitásait szedhessék össze. Tehát menekültek, hasonlóan menekült hittfeleik között akarták megörökiteni a rajtok elkövetett kegyetlenségek emlékét, s a világnak képben felmutatni azokat a jeleneteket, melyeket az emberi szellem nem tartana valószinüeknek.

[1]) A munka teljes czime ez: Les grandes scénes historiques au XVI. Siécl. reproduction fac-simile des gravures exécutées au Cours des evenements par Tortorel et Perissin, publiée sous la direction de M. Alfred Franklin, administrator adjoint de la bibliotheque Mazarine, 1. vol. in. fol. Paris, libraire Fischbacher.

— December elején a párisi egyház elvesztette papjai legöregebbikét, Rouville urat. Negyvennégy évig volt Párisban, hol rendre batignolesi hivatatos pap, Paschoud Márton helyettese, azután a Szent-Antoin külvárosban segédpap, végre a fogházak lelkésze volt 1860 óta. Sokszor volt kénytelen igazságtalanságokat türni, a melyekkel a párisi Consistorium orthodoxiája illette; de mindig nyugodtságot és mérsékeltséget tanusitott azokkal szemben. Sokszor hallottam, hogy egy vagy más tény miatt magánosan panaszkodott, de a társas élet külviszonyaiban mindig békülékeny volt. Különösen, mint a fogházak papja tett kiváló szolgálatokat. Sohasem is jő nyilvánosságra az a sok jó, a mit ebben a nehéz küldetésében tett, a mely küldetés kiváló szellem és szivbeli tulajdonságokat igényel. Rouville urban mind megvoltak azok a tulajdonságok, a melyek a szeretet és odaadás hivatásának betöltésére szükségesek.

Charruaud D.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori iróktól.)

Ártalom.

A ki másnak árt, bizonyos homályos felelősséget vállal magára. Jelszava ez: Tégy rosszat, bármi történjék is azután! Önmagát is koczkáztatja azon veszélyben, melybe mást belédönt; mert a boszu lánczolata váratlan eseményeket idézhet elő. A gonosz ember öröme irtózatos. Előtte e kifejezés: annál rosszabb reá nézve! azt jelenti: annál jobb reám nézve! Hugó Victor.

Három kevés és három sok árt leginkább az embereknek: sokat beszélni s keveset tudni, sokat pazarolni s kevéssel birni: sokat hinni magafelől és keveset érni. Saphir.

Vannak növények, melyek minket megmérgeznek, — vad állatok, melyek felfalnak, — és tehetségek, melyek reánk nézve veszélyesek. Rousseau.

Ártatlanság.

Az ártatlan élet mentségünk, s ha holtig kell szenvedni, annál hatósabb az engesztelő áldozat. Hegner.

Az ég a sir éjéből világosságra hozza az ártatlanságot. Schiller.

Az ártatlan öröm szeret innepélyesen kielégülni, de a vétek a sötétség barátja; s az ártatlanság és titokszerüség soha együtt hoszszason nem időztek. Rousseau.

Az ártatlanság örömest bocsátkozik vizsga alá. Corneille Tamás.

Nem lehet az életben mindig oly gyermek tisztán maradnunk, mint arra legbensőbb szózatunk tanit. Schiller.

Árulás.

Simán foly a viz, ha mély a folyó, de árulást rejt egyszerü szine; a róka nem ugat, ha lopni indult. Shakespere.

A ki az övéit elárulja, velem is hasonlót tenni készen áll. Richer.

Az ember az árulást felhasználja, de az árulót gyülöli. Hagedorn Fr.

Kiknek az árulóra szükségök van, kárhoztatják; s mindazok, kik másnemü gonoszténynyel hiresedni akarnak, ettől irtóznak. Petrárka.

Közli: KISS MIHÁLY.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Unitárius kis könyvtár. Derzsi Károly budapesti lelkész barátunk által szerkesztett becses vállalatból megjelent a XVI—XX füzet. Tartalma: „A lelkiismeret és a hit." Ifj. Coquerel A.-tól. J. E. Odgers angol forditása nyomán. A füzetben öt czikk van a következő czimekkel: I. A lelkiismeret és Isten. II. A lelkiismeret és az emberi élet. III. A lelkiismeret és a biblia. IV. A lelkiismeret és Jézus Krisztus. V. A lelkiismeret és az egyház. Az unitárius kis könyvtár e füzetét különösen üdvözöljük. Kiváló becset ad e füzetnek előttünk, hogy a benne közölt művet Coquerel A. irta. Ifj. Coquerel, Francziaország szabadelvü protestánsainak egykori hirneves lelkésze. 1873-ban az unitáriusokat Kolozsvárt személyesen meglátogatta volt, mint akkor ő maga mondá, csak azért, hogy megismerkedjék azon vallás legrégibb követőivel, mely vallásnak tanai az övéi is. Állitá: hogy ő Istenről, a Jézus Krisztusról és a Szentlélekről ugy tanit Párisban mint mi Magyarországon. És e füzet is bizonyságot tesz erről. Avagy melyik unitárius confessióban vagy kátéban van határozottabban kifejezve az Isten személyi egysége, mint Coquerelnek eme müvében: „Én tagadom a Jézus Krisztus istenségét épp ugy és abban az értelemben, a mint és a melyben ő maga tagadta volna. Ismétlem, hogy az Isten egyedül Isten és hogy ő nem kettő vagy három, hanem egyetlen egy. Egész örömmel ragaszkodom a régi és örök egy istenhivéshez. Mindenekfelett fentartani kivánom az Isten egységét. Mindazon dogmákat, melyek az istenséget megosztják, ellenmondásokkal és istenkáromlással vádolhatóknak tekintem" (56 l.) Valóban nem titkolhatjuk el örömünket Páris egykori nagyhirü ref. lelkészének ez őszinte nyilatkozata felett, melylyel minden tartozkodás nélkül a magáévá tette az unitárius vallásnak Istenről való felfogását. De ily nyilt és őszinte Coquerel más kérdéseknél is. Meglátszik minden során, hogy a lelkiismeretről szólván, első sorban önmaga is lelkiismerete sugallatát követte, menten minden felekezeti elfogultságtól. S ha a keresztény szabadelvüség nem üres szó, annak ily nyilt és őszinte hang felel meg. — A forditás teljesen méltó a műhöz. Tiszta magyarsággal van visszaadva annak minden tétele. Mintha nem is forditás hanem eredeti dolgozat lenne.

Az unitárius kis könyvtár e füzetére s valamint a többi füzeteire felhivjuk különösen lelkésztársaink figyelmét. Terjesszék gyülekezeteikben. Hasznosabb olvasmányt e nemben nem ajánlhatnának a családoknak. Sikerrel lehet e füzeteket a felnőttek oktatásánál, valamint a vasárnapi iskolákban is használni. Melegen ajánljuk az unitárius kis könyvtárt, melynek ára is oly csekély, füzetenként csak 5 kr., hogy azokat a legszegényebbek is megszerezhetik. A jelen összetett füzet ára 20 kr.

Bod Péter a nagyhirü egyházi iró „Historia Hungarorum Ecclesiastica" czimű müvének eredeti kéziratát Szalay Károly a leydeni egyetem könyvtárában felfedezvén, most a nagybecsü mű kiadása terveztetik, mire Rauwenhoff L. W. leydeni egyetemi tanár vállalkozott a Szalay segédkezése mellett. A magyar reformátusok, mint egyházi lapjaikból láthatni, mozgalmat inditottak meg a kia-

dás biztositására. Kolozsvári főiskolánk könyvtára is előfizetett már a műre. Ajánljuk azt megszerzésre más könyvtárainknak is. Az előfizetési ár 18 frt, melyből 10 frtot előre kell beküldeni, a hátramaradó 8 frtot az első kötet megjelenésekor. Az előfizetés a Prot. Egyh. és Iskolai Lap szerkesztőségéhez intézendő. Budapest. IX. ker. Kinizsy U. 29. sz.

„Bibliai tanulmányok“ czimű műre hirdet előfizetést Radácsi György, s.-pataki theol. tanár. E műben az ó testamentumi költői és prófétai irodalom egyes vitásabb termékeit tárgyalja: Radácsi György a „Sárospataki Lapok“-ban már több hasonnemű jeles tanulmányt tett közzé. Melegen ajánjuk művét olvasóink szives figyelmébe. Ára csak 1 frt mely szerzőhöz küldendő.

Névkönyv az erdélyi ev. ref. egyházkerület számára 1886. Szerkesztette: Vásárhelyi Boldizsár, ev. ref. püspöki titkár. Huszonkilenczedik évfolyam. A gondosan összeállitott Névtár mellett a széki egyh. megye több egyh. községeinek történetét közli, mi igen emeli a Névkőnyv értékét.

Evangeliumi lelkészi tár. Szerkeszti Czelder Márton. VII. évf. I. II. füzet. A füzetet Medgyes Lajos szép újévi imája nyitja meg, mely után 10 egyházi beszéd következik Garzó Gyulától, Lévay Lajostól s más rendes dolgozó társaktól. Az evangeliumi lelk. tár ára egész évre 3 frt., mely összeget Kecskemétre a szerkesztőhez kell küldeni.

A Magyar Plutarch — Uj magyar Athenas VIII. füzete Tóth Józseftől Zsoldos Ignáczig jön le, kivel az ujabbkori protestans magyar egyhází irók életrajz gyüjteményét végzi. E füzetben találjuk még pótlék czimen több kimaradt egyh. iró életrajzát. A közlött életrajzok nagyobb részét Sz. Kiss Károly irta össze. A füzet ára 50 kr. Kiadja Aigner Lajos Budapesten.

Paedagogiai Plutarch. Jelesebb paedagogusok, kiválóbb tanférfiak arczkép és életrajz gyüjteménye, tekintettel a magyarokra. Szerk. Orbók Mór. Kiadja Drodtleff R. Pozsonyban. II. füz. Trefort Ágoston, (Dr. Ferencztől) Rousseau (Füredi J.-tól) Luther (Ebenspanger J.-tól) stb. életrajzait közli. Az életrevaló vállalatot ajánljuk az érdekelt szakembereк és a nagy közönség figyelmébe. Egy-egy füzet ára 20 kr. Előfizethetni 5 füzetre 1 frttal.

A Magyar Paedagogiai Szemle februári füzete megjelent a szokott érdekes tartalommal, melyből megemlitjük „Népoktatási törvényünk keletkezésének idejéből“ cz. czikket Rill J. szerkesztőtől Zichy Antal életrajzával.) A Magyar Paed. Szemle ára egész évre 2 frt 50 kr. mi a kiadó hivatalhoz Budapest Stácio u. 9 sz. küldendő.

A Nemzeti Nőnevelés, a budapesti VI. ker. áll. tanitónő-képző intézet tanitóinak jeles folyóirata ez évben Sebestyén Gyula szerkesztésében jelenik meg, ki a szerkesztést eddig is tényleg vezette. A Nemz. Nőnevelés előfizetési ára az idén 5 frt helyett 2 frtban állapittatott meg, mit figyelembe ajánlunk.

Elemi énektan. Chevé elemi énektana után átdolgozta Goll János énektanár I. II. füz. Tartalmaz lágy hangnemü hangeltalálási üteny és előadási gyakorlatokat és 79 kör és iskolai dalt. Ára 30 kr. Kapható Budapest Kókai Lajosnál.

Magyar tanitóképző czim alatt Nevelés és oktatásügyi közlönyt inditott meg Hetyey Gábor dévai állami tanitóképezdei igazgató. A lap a tanitó képzés ügyét kivánja szolgálni, mire külön szaklap nálunk eddig nem létezett. Megjelenik minden hónapban kétszer. Ára 3 frt. Ajánljuk az érdekeltek figyelmébe.

KÜLÖNFÉLÉK.

Német unitárius superintendentia Budapesten. E czimen a lapokban közelebbről többször megujult az a hir, hogy az ausztriai és magyarországi német unitáriusok Budapesten egy püspökséget akarnak felállitani. Szó volt ezen hirlapi közleményekben budapesti német unitárius lelkész, illetőleg esperes megválasztatásáról is bizonyos Schwarcz Gyula személyében, a ki miután a püspökség egyelőre betöltetlen maradna, azt is helyettesitené. Szó volt továbbá a presbyterium megalakulásáról, egy kápolna épitéséről stb.

E hirekkel szemben budapesti egyházközségünk előljárósága ugyancsak a lapokban már kijelentette, hogy a mozgalomról semmi tudomása s annak állitólagos vezetőivel semminemü érintkezésben nincs; sőt tudomása szerint hasonló helyzetben van egész vallásközönségünk, a mi tényleg ugy is van. Annál feltünőbb előttünk, hogy legujabban már az is ujságoltatott, hogy ezen Budapesten felállitandó német unitárius püspökség érdekében az illetők egy kérvénynyel fognak járulni a vallás és közoktatásügyi Minister urhoz, megválasztván e végre a küldöttséget is, mely a kérvényt a Minister urnak átadja.

Mi alapja és czélja lehet a hireknek? mi egyáltalában felfogni nem tudjuk. A magyarországi unitáriusok tősgyökeres magyarok s ha az ujabb időben Budapesten egy-két németajku polgártársunk is állott át hozzánk, azok bizonyára külön egyházközséget alkotni nem fognak, hanem a mint hitben velünk összeforrtak, összeolvadnak nyelvben is. Sőt még abban az esetben is, ha tényleg egy külön német unitárius egyházközség alakitásának szüksége forogna fenn, a mozgalomnak akkor is nem a meglevő egyházközség körén kivül kellene nyilvánulnia; mert ma a vonatkozó országos törvények szerint minden unitárius vallásu egyénnek, valamelyik meglevő unitárius egyházközséghez, következőleg a Budapesten lakó unitáriusoknak a budapesti unitárius egyházközség kötelékébe kell tartozniok. Ugyde budapesti egyházközségünk előljárósága semmit sem tud az egész mozgalomról, állitólag vezetőivel semminemü érintkezésben nincs. Miféle unitáriusok lehetnek tehát azok, a kik azt a külön egyházközséget, esperességet, sőt még püspökséget is fel

akarják állitani Budapesten? Mert hogy nem hozzánk tartoznak, az bizonyos. Hiszen ha hozzánk tartoznának, azt is tudnák, hogy az unitárius vallás Magyarországon törvényesen bevett vallás. Követőinek ennélfogva nincs szükségük arra, hogy egyházközségek alapitása czéljából kérvényezzenek. Ez törvényadta joga az unitáriusoknak, melyet ezek illető hatóságaik utján szabadon gyakoroltak eddig is, s gyakorolhatnak mindig. Ha tehát azok a német unitáriusok, a kik Budapesten egy külön superitendentia felállitásában fáradoznak, csakugyan léteznek, előbb szerezzék meg magoknak az unitárius egyházi illetőséget; mert az ut, a melyen elindultak nem törvényes, de még nem is loyalis, a mi tudtunk nélkül használván a mi felekezeti elnevezésünket. S mi nem is kételkedünk benne, hogyha ama fennebb emlitett kérvényezés iránti hir nem pusztán üres beszéd, a minister ur ő nagyméltósága is felvilágositja a kérvényezőket. Szóval, mi a lapokban közölt fennebbi hireknek, legalább ebben a formában, semmi értelmet nem tulajdonitunk.

Fretwell János felolvasása Jókairól. Fretwell János, hazánk lelkes barátja, ki minden alkalmat felhasznál arra, hogy a magyarok iránti rokonszenvét kimutassa, febr. 2-án Providence-ben (Egyesült-Államok) a nyelvészeti iskolában, koszorus költőnkről, Jókairól, érdekes felolvasást tartott, melyből egy ottani lap után közöljük a következőket: „Azért választottam felolvasásom tárgyául — mondja Fretwell — a jelenleg élő legnagyobb irót, mivel az ő története leginkább igazolja, hogy mekkora hatással lehet egy iró a nyelv fejlődésére. A magyar irodalom ötven év alatt bámulatos haladást tett és tiszteletreméltó elismerést vivott ki magának, melynek költőit egyenlő rangba lehet állitani Burns Róberttel: Jókai pedig, mint regényiró, a magyar Scott Walter czimet méltán megérdemli. Különösen három egyénre hivom fel figyelmöket. Ezek: Kossuth Lajos, Petőfi Sándor és Jókai Mór. Kossuth Lajos a politikai szónoklat terén müvelte a magyar nyelvet. Elragadó szónoki beszédeinek egyes kifejezései Ezsaiás prófétára emlékeztetnek. Petőfi Sándornak szerelmi dalai legzengzetesebbek és legszebbek, a miket valaha irtak. S ha azokat angol, német vagy franczia nyelven irja, e század lyricusai között a legelső hely lett volna biztositva számára.“ Ezután elbeszéli Petőfi életrajzát, s kiemeli, hogy hazafias költeményeit a legmélyebb hazaszeretet lengi át; s a miket irt, halálával meg is pecsételte. Mikor már Petőfi nem volt többé és Kossuth külföldre menekült, a három közül Jókai otthon maradt az elnyomatás korszakában. Hogy milyen időszak volt az, azt az angolok vagy amerikaiak nem is képzelhetik. E nehéz időkben, mikor a sajtó censura alatt állott, Jókai tanitotta nemzetét türelemre, munkásságra és reménységre. Regényei által terjesztette eszméit, s ez

uton nagy hatást gyakorolt a közönségre. Jókai, ha német nyelven adja ki müveit, sokkal többet szerezhetett volna, mert fényes ajánlatokat kapott a német kiadóktól, de ő saját nemzete nyelvét kivánta müvelni és saját népét ujjáteremteni. Számos regényei s novellái közül sok le van németre forditva, melyekből Tibbetts és Preston könyvárusoknál Providencebeu is többet látott. Angol nyelven is megjelentek: „Az uj földes ur és „az ujkori Midás.“ Hanem egyike legérdekesebb regényeinek: „Egy az Isten“ czimü. E regénynek elmondja aztán genesisét. Ugyanis 1873-ban a bécsi világkiállitás alkalmával Kriza János akkori unitárius püspöktől levelet kapott, hogy a pünköst ünnepét töltse Kolozsvárt. Ugy is történt. Azután Budapesten egy unitárius conferentia tartatott, melyen Hale bostoni lelkész is jelen volt. Morison ifju lelkész szintén meglátogatja az erdélyi unitáriusokat. 1874-ben Fretwell megy Amerikába, s a saratogai nemzeti conferentián az erdélyi unitáriusokat is ő képviseli. A conferentia után Providencebe megy, hol Richmond Anna alapitványt teszen a kolozsvári unitárius főtanoda számára. Azután megint Magyarországba jő, s látogatást tesz Balatonfüreden Jókainál. Beszélgetés közben Jókai felhozta, hogy korunkban hiányzik a heroismus. Erre Fretvell, ki éppen az amerikai heroismusról s áldozatkészségről felolvasásokat készitett ide irányozta Jókai figyelmét, valamint ajánlotta, hogy az erdélyi unitáriusok története is érdekes tárgy lenne egy jeles iró tollába. Azután az „Egy az Isten“ czimü regény meg is jelent a Jókai lapjában s később külön kiadásban. Fretwell aztán ismertette a regény tartalmát s a főbb személyeket.

Az erdélyi ref. egyházkerület püspökéhez Szász Domokoshoz, az állandó igazgató tanácshoz f. évi február 7-én tett bejelentés szerint, megérkezett a királyi diploma, mely őt püspöki hivatalában megerősiti. A diploma, mint a Prot. Közlöny irja, remeke a szép irásnak, felül dusan aranyozott initialékkal és a magyar állam symbolikus jelvényeivel.

Kinevezés. Mikó Miklós, egyháztanácsos atia, kir. táblai pótbiró, a marosvásarhelyi kir. táblához rendes birónak neveztetett ki. Örömmel jegyezzük fel a jeles biró előléptetését s magasabb állásában szivesen üdvözöljük.

Unitárius egyház és államférfiak. Az unitáriusok számarányukhoz képest ugy nálunk, mint Angliában és Amerikában szép contingest szolgáltattak és szolgáltatnak az illető államok parliamentjeinek. Közülök többen kitüntek a nemzeti közéletben s nem egy emelkedett — főleg Amerikában — államférfiui jelentőségre. Ott van Webster Dániel Amerika legnagyobb szónoka, Everett Massachusetts kormányzója, Lowel I. Russel, az Egyesült-Államok angliai követe, kik fontos sze-

repet játsztak hazájuk sorsa intézésében. Angliában jelenleg Chamberlain sugároz vissza fényt a liberalis egyházra, melynek kebelén született és növekedett. Chamberlain József, ki unitárius szülőktől született Londonban 1836-ban, a Gladstone-kabinet legjelentékenyebb tagja. A liberalisok sokáig Hartington lordot tartották olyannak, ki Gladstone helyét idővel hivatva lesz betölteni, most azonban tekintetük mindinkább Chamberlain, az uj belügyminister felé fordul, kinek minden felszólalásából kitünik az államférfiu. Mint szónok élénk, világos s beszédeit eszmegazdagság és a tárgy iránti melegség jellemzi. Valódi vezéri tehetség. Határozott és részletes programmja van, s azt kitartó törekvéssel igyekszik megvalósitani. Chamberlain — mint a „Vasárnapi Ujság“ egyik közelebbről megjelent számában arczképét közölve irja — ez a közhit róla hazájában: Anglia jövő nagyságainak fényes sorát van hivatva szaporitani.

Kimutatás a porosz egyetemek theologiai hallgatóiról az 1883. nyári és az 1883—4. téli félévben:

Egyetem	protestáns theologusok	kath. theologusok
Berlin	459 530	— —
Bonn	109 89	75 79
Breslau	127 135	137 144
Goettinga	197 175	— —
Greifswald	129 144	— —
Halle	488 533	— —
Kiel	72 46	— —
Koenigsberg	158 164	— —
Marburg	139 110	— —
Münster (Academia)	— —	85 116
Braunsberg (Lyceum)	— —	15 17

Lang Henrik emléke. Lang Henrik lelkésznek, a sweitzi szabadelvü protestansok szobrot készülnek emelni. Lang Henrik, ki 1876-ban

hunyt el, egyik legkimagaslóbb alakja volt a szabadelvü protestantismusnak, s most ily módon is meg akarják a sweitziak az ő emlékét örökiteni. E végből Zürichben bizottságot alakitottak, mely már a lépéseket meg is tette a nagy férfiuhoz méltó emlék felállitásához. Lang mellszobrát Boesch szobrász késziti carrarai márványból s Zürichben fogják felállitani a Szent-Péter-templom egyik ajtója közelében. Tudvalevőleg utóbbi éveiben itt volt ő pap. Az emlék 5000 frankba kerül.

H.-Karácsonfalvi ekklézsiánkban az iskolaszék határozatából, melynek elnöke Derzsi József egyh. tanácsos afia, január elejétől kezdve szombatonként este 6—8 óra között, az iskolás gyermekek ének és szavalati versenye mellett, részint az isk.-széki elnök, részint a tanitó népszerü előadásokat tartanak közhasznu, a nép vallás-erkölcsi, valamint általában közmüvelődését előmozditó tárgyakról. Ezen előadásokra — a mint nekünk onnan irják — a nép mindig zsufolásig megtölti a tágas iskolatermet s már is jó hatása mutatkozik az egész közönségen. Az ily mozzanatokat a legnagyobb örömmel jegyezzük fel. S midőn a kezdeményezőknek kitartást és sikert kivánunk további munkálkodásukra, egyszersmind azt óhajtanók, hogy minél több helyről kaphatnánk hasonló tudósitásokat. Lelkészek és tanitók ne sajnáljátok a fáradságot, melyet a népnevelés érdekében a kor tőletek megvár és követel: mert ez az alap, melyre a jövőt biztosan lehet felépitni!

A hódmezővásárhelyi unitáriusok ügyében Damokos Árpád tamási kir. postamester, hitrokonunk a következőket irja: „Tisztelt szerkesztőség! Egy nehány hónapig Hódmezővásárhelyt lakván, örömmel töltött el az a tudat, hogy ott az alföld szivében egy kis unitárius gyarmat keletkezett. Ki hintette el a szellemi szikrát, biztosan nem tudom, csak hogy mint a szél viszi a növény magvát, s a letett helyen tápláló talajra talál, ugy csirázott, hajtott ki Hódmező-Vásárhelyt az unitárius vallás. De tudva azt, hogy a legkövérebb talajban is a nemes növényt mivelés nélkül a gyom elöli, tehát ez elszigetelt unitáriusoknak is meg kellene hogy a vallásközönség a szellemi segélyt, az érintkezést adja. De tekintve anyagi szegénységünket, belátom ugyan, hogy iskola, paplak szerzés vagy épités, papi fizetéshez alap teremtés egyelőre a kegyes óhajtások megvalósithatlan terra incognitaja. Annyit azonban megtehetne vallásközönségünk, hogy sátoros ünnepek alkalmával egy-egy megnyerő modoru, müvelt és jó szónok papnövendéket küldene oda ünnepi követül. Hiszen már templom ugy is van, s le is jön Budapestről Derzsi Károly lelkész ur minden harmadik-negyedik vasárnap szónokolni a mint ideje és körülményei engedik, de azért mégis sokat lenditene e kicsiny egyház állapotán, ha a vallásközönség a maga költségén az ün-

nepekre legatust küldhetne. Mit részemről nem tudok eléggé ajánlani.“ (Mi ugy vagyunk értesülve, hogy hódmezővásárhelyi ekklézsiánkba egy segédpapság beállitása vétetett tervbe, mi a kérdést ugy hisszük levélirónak is megelégedésére fogja megoldani. Szerk.)

Székely-Keresztúrról irják: „Boros György theol. tanár, ki középtanodánk téli vizsgáján, mint az E. K. Tanács által kiküldött biztos jelent meg, s tapintatos eljárása által mind kartársai, mind a tanittató szülők elismerését teljes mértékben kiérdemelte: a „Dávid Ferencz-egylet“ ügyében jan. 30-án 11 órára értekezletet hivott egybe, a melyen egyházi és világi részről szép számmal jelentek meg. Ez értekezlet kimondotta, hogy egyházkörnyékünkben fiók-egyletet létesit. Ez egylet szervezésére, megalakitására elnöknek felkérte Kozma Ferencz felügy. gondnokot. Az ügy jó kezekbe van letéve, sikerülése felől semmi kétség. — A sz.-keresztúri unitár. ekklézsia tornya bebádogoztatására annak papja febr. 6-án „k o s a r a s s z é k e l y b á l t“ rendezett. A jól sikerült mulatság szépen jövedelmezett a szent czélra. Bevétel volt 20 kros belépti jegyekből 82 frt 50 kr. felülfizetésekből és adakozásból 37 frt 24 kr, összes bevétel 119 frt 74 kr. miből leütve 17 frt 46 kr kiadást, a tiszta jövedelem tesz 102 frt 28 krt. A vizsgáló hivatal egyházkörnyékünkben febr. 4-én kezdte meg müködését. ss. (Erről kérünk tudósitást. Szerk.)

A látás hatása. Az Egyesült-Államokban egy kis fiu beállit egy m e t h o d i s t a paphoz, s azt mondja, hogy neki nehány macskakölyke van, miket szeretne eladni. Megjegyzi, hogy v a l ó s á g o s m e t h o d i s t a macskák és darabja egy dollár. A papnak nem levén szándéka megvenni, a fiu végre eltávozott. Nehány nap mulva a methodista pap látogatóba ment egy unitárius paphoz. A mint beszélgetnek, egyszer csak benyit egy kis fiu és egyenesen az unitárius paphoz megy, s mondja, hogy nagyon szép u n i t á r i u s macskakölykei vannak, s ha a tisztelendő ur megvenné, darabját odaadja egy dollárért. A methodista pap reánéz a gyermekre és igy azól: „Hogyan, te kis fiu, hiszen ezelőtt egy nehány nappal azt mondottad nekem, hogy azok m e t h o d i s t a macskakölykök.“ „Ah! — felelé a kis fiu — akkor m e t h o d i s t a macskakölykök voltak, de azóta a szemök kinyilt s most már u n i t á r i u s o k.

A Dávid Ferencz-egylet választmánya közelebbről elhatározta, hogy Kolozsvártt felolvasással egybekötött estélyeket fog rendezni. Az egylet érdekében az egyházkörökben buzgón foly a munkálkodás. Az udvarhely és marosköri fiók-egyletben az esperes ur lelkes felhivására a lelkészek és tanitókon kivül az ekklézsiák is beléptek alapitó vagy rendes tagoknak. Ez a legjobb módja az egylet megerősitésének és reméljük, hogy módosabb ekklézsiáink a nekik adatott talentumokból juttat-

ni fognak módjuk szerint e mindnyájunkat érdeklő ügyre. Midőn a gyüjtőivek beküldését ujból is kérjük, megemlitjük, hogy az egylet tagjaivá eddigelé bejelentettek: a tordátfalvi, martonosi, kőrispataki és nyomáti ekklézsiák. — A titkár.

Kir. táblai és curiai végzés illetékességi kérdésben. Az unitárius egyháznak a Királyhágón tul levő unitáriusok házassági peres ügyeiben való illetékességét, melyet az 1868-ki 48. t.-cz. értelmében a róm. kath. szentszékek és a kir. t. székek eddig egyaránt elismertek és kétségbe nem vontak, a pécsi kir. t.-szék kétségbe vonta és 421—1885. sz. végzésével az unitárius félre nézve magát nyilatkoztatta illetékesnek. Az ügy a budapesti kir. tábla elé vitetvén, az 10.315—1885. p. sz. a. a következő végzést hozta: „A neheztelt végzés megváltoztattatik, a kir. törvényszéknek jelen perbeni illetősége leszállittatik és eddigi eljárásnak megsemmisitése mellett utasittatik az elsőbiróság, hogy a pécsi püspöki szentszéktől átkivánt válóperiratokat ugyanoda haladéktalanul küldje vissza; mert az 1868. 48. t.-cz. 1. és 2. §-ai értelmében a vegyes házassági válóperekben az unitáriusokra nézve a fennálló egyházi törvényszékek az illetékes birák, következőleg miután alperesnő a szentszéki iratok között létező bizonylat szerint a jelen per meginditása előtt az unitárius hitvallásra tért át, ezen válóper elbirálására nem a kir. törvényszék, hanem az ország egész területére kiterjedő kolozsdobokaköri unitárius alpapiszék van hivatva; miért is az eljárt királyi törvényszéknek illetőségét hivatalból is leszállitani és a fentebbi módon rendelkezni kellett." A királyi tábla e végzését a m. kir. curia 6593—1885. polg. sz. végzésével azért is helybenhagyta — ugymond — „mert az áttérés által vegyessé vált házasság felbontása iránt inditott jelen válóperben sem a róm. kath. felperes férj, sem az unitárius vallásra áttért alperes nőre nézve, miután az unitáriusoknak egyházi birósága hazánkban rendezve van, a pécsi kir. törvényszék nem illetékes."

Kidder P. Henrik, az amerikai unitárius társulat elnöke, f. évi jan. 28-án elhunyt 63 éves korában. Boston városa egy derék és ritka jellemü polgárát vesztette el benne. Élettörténete tanulságos. Vagyont nem örökölt és mégis vagyonos ember lett. Mint legtöbb amerikai ifju, a lajtorja legalsó fokánál kezdette meg életpályáját s lassanként a legfelsőre jutott. Tetemes gazdagságát világos értelme s kitartó munkássága által szerezte. Iskolai tanulmányai bevégzése után fűszerkereskedésben töltött egy évet; onnan a vasuthoz ment és később egy banknál lett könyvvezető; végre egy tekintélyes banknak a vezetője és tulajdonosa (Kidder, Peabody és társa). Az elhunyt szerzett vagyonát nemcsak a

maga és családja fentartására használta, hanem a közügy előmozditására. Az utóbbi 25 év alatt nem volt Bostonban olyan kezdeményezés akármiféle irányban, a melyben ő részt ne vett volna. Nevelőintézetek s jótékony egyletek nagy mértékben élvezték áldozatkészségét. Adományai s alapitványai sok ezerre mennek. Az unitárius társulat helyiségeül tervezett monumentális épületre is ő kezdette meg az aláirást 1882-ben 12 ezer forinttal. Richmond Anna 1875-ben tett alapitványát az ő gondozására bizta; ugy szintén a Channing tanári alapot is ő kezelte, de abbeli igéretét, hogy ezt ő fogja kiegésziteni, nem válthatta be. Váratlan halála nemcsak az unitáriusok között, hanem egész Bostonban általános részvétet keltett. Finom modoru és mély vallásos érzelmü ember volt, vagy a mint egyik lap irja: ember és Istenszerető keresztény. Az Amerikai Unitárius Társulat a családjához intézett részvétiratában azt fejezte ki, hogy Pope-nak ama mondását: „A becsületes ember Istennek legnemesebb müve“ — Kidder életével igazolta. Első nejétől, kit korán elvesztett, három derék fia maradt. Második házasságából nincsenek gyermekei. Legyen áldott emléke!

Gyászvirágok.

Egy rózsa története.

— Ferencz Anna emlékére. —

Szép tavasz volt egykor, nemis olyan régen.
Sok szép virág nyilott kertben ugy mint réten.
De minden virág közt legszebb volt egy rózsa,
Három piros, három szép fehér bimbója.

Már a nyár közelge, s vész-vihar is dultak,
A bimbók naponta még szebbben virultak.
Arczok ugy mosolygott, szemeik ugy égtek,
Ki rájok tekintett, epedve nyult értek.

A tavasz utóján, egy ifju szavára,
Kertjét hogy elhagyja, egy fehér ráálla.
A rózsa intette: nézze meg mit teszen!
Nem hajolt a bimbó: győzött a szerelem.

A boldog rozsának irigye is támadt,
Mint a fénynek árnya, örömnek a bánat.
Egyszer egy vészes szél vetette rá szemét,
S bár hizelgett szépen, jót senki sem remélt.

Jaj te szegény rózsa, jaj te szegény kertész;
Két fehért egy pirost, hejh egyszerre megnéz.
S mintha semmi szóra, többé nem figyelne,
Előbb is a jegyest karjára ölelte.

Ugy ragyogott, égett a szél tekintete,
De a fehér bimbó még fehérebb leve.
Közeleg a percz már, siessünk, a szél szólt:
Ámde az a gyürü erős kötelék volt.

Az idő nemis telt, a pirosat kéri,
De tán jókor sejté, hogy czélját nem éri:
Ismét tér fehérhez, kicsinyhez de széphez.
Látnia elég volt, égő vágyat érez.

Arczán annyi bűbáj, szemében szelidség,
Rózsa piros ajkán lángzó ifjuság ég.
A szél is megállott, marad körülötte:
S az a szép pár kék szem, mélyen elbüvölte.

Kis bimbó szerelmem, — szól hivogatólag —
Jer velem és légy te feje országomnak . . . .
Méltatlan vagyok én oly tündöklő helyre,
Én csak itt maradok — a bimbó felelte.

Az idő lassan telt, szél türelmét veszti,
S a kis fehér bimbót tövéről lemetszi.
Bizton hitte övé, hiszi repül vele,
Repitette volna, de övé nem leve.

Az idő nem is mult, s ime fenn az égen,
Hova szél nem ére, csodás messziségben:
A csillagok között ég a fehér rózsa,
A szép fehér rósa, mint csillag mosolyga.

Amicus.

Klárika.

1886. jan. 3.

Bimbó lehúl, az ág föléje hajlik:
„Szép volt, enyém volt, oda lett."
Csak nézi, nézi s hervadozva
Rá hintne minden l e v e l e t.

Szülő! temesd el ezt a képet.
Nézd, nézd: fönn, kék mezőben ott
Örökre él, kinyilt a bimbó,
A te kis, szőke csillagod.

Részvét.

Ilona halálára.

Aranyhaju kis lány, szülőid aranya,
Édes tieidnek szerelme zálloga,
Bimbó: drága virág a család kertébe —
Kora hervadásod mély keservbe ejte! . .

Távozál, eltüntél, el kedvezőbb tájra.
Nem derül több tavasz itt élted fájára! . .
Orczáid rózsái elhervadtak végkép,
Szelid szemeidben elborult a kék ég! . .

A csillagok útja végtelen az égen.
A melyik itt eltünt, tul látható lészen.
Szellemed egy csillag. Itt ütött az óra. . .
Tul várakozik majd uj találkozóra.

Ragyogj örök fényben, kedves drága csillag,
Mely régi honára szépen visszacsillog.
Tieidre álmodj földi boldogságot,
Mig élvezed ott tul égi boldogságod!

DERZSI JÓZSEF.

Gyászhirek. Főt. Ferencz József püspök urat és családját ez év elején megrenditő csapás érte. Három gyermeküket találta egyszerre a betegség s közülök Anna, a helyb. felső leányiskola 4-ik osztálybeli növendéke jan. 11-én, életének 15-ik évében, két hétig tartott sulyos szenvedés után megszünt élni. A legönfeláldozóbb anyai szeretetnek s a tudomány gondos fáradozásának sem sikerült a kedves jó gyermeket, ki egészséges fejlődésével, szorgalmas jó tanulásával és példás magaviseletével szülőinek egyik öröme volt, megmenteni. A részvét általános volt s meghatóan nyilvánult a veszteséget szenvedett család iránt. De Gerando Antonina, a helyb. felsőbb leányiskola nemesszivü s fenkölt gondolkozású igazgatónője, elhunyt kedves tanitványa emlékére alapitványt tett egy szegény szorgalmas leányka számára. — Egy másik szomoru eset Benczédi Gergely tanártársunk és családja vesztesége. Klárika kis leányukat f. évi jan. 3-án, életének 7-ik évében, a halál kiragadta szerető karjaik közül. Egy kedves, ártatlan, jó gyermeket vesztettek el benne s veszteségüket ismerőseik közrészvéte kisérte. — Vidéki atyánkfiia közül is mostanában többeket talált fájdalmas vesztés: Szabó Mózes, pénzügyi titkár s illetékkiszabási főnök Szegeden és egyháztanácsos mult évi dec. 25-én elvesztette derék öcscsét: Szabó Józsefet, ki homorod-almási ekklézsiánknak egyik buzgó curatora volt. — Homorod-kará-

csonfalvi Barabás Dénes egyháztanácsos Ilona nevü kis leányát $7^1/_2$ éves korában jan. 2-án. — Árkosi Dénes ny. esperes, Rava köztiszteletben álló lelkésze, öcscsét: Árkosi Mózes bözödi ny. lelkészt, ki az 1848/9-ki szabadságharczban is részt vett, s Josefstadtban fogságot szenvedett. (Reméljük, hogy valamelyik lelkésztársunk bővebb megemlékezést fog róla folyóiratunk számára beküldeni.)

A hit mennyei ereje legyen vigasztalásul a bánatos sziveknek!

„**A Keresztény Magvető pártolói**“ sorába léptek közelebbről: Az abrudbányai ekklézsia, Fekete Mihály (Kolozsvár), dr. Iszlai József (Budapest), dr. Papp Samu (Budapest), Pataki Istvánné (Kolozsvár).

A szerkesztőség postája.

Megigértük olvasóinknak, hogy csinosabb és jobb kiállitásban fogjuk adni a Ker. Magvetőt. Meghozva az áldozatot, szavunkat beváltottuk. A papirosunk, igaz, későn érkezett, s füzetünk most e miatt nehány nappal későbbre jelenik meg, mint máskor, de reméljük, hogy a jobb papiros, a csinosabb kiállitásban kárpótolva fogják magukat olvasóink érezni.

Szilágyi Sándor úrnak. Budapest. Fogadja meleg köszönetünk kifejezését a tört. adatokért, melyeket rendelkezésünkre bocsátani sziveskedett. Az egyik (Thordai Máthé deák vallástétele) megjelent már a Ker. Magvető IX. kötetében (162. l.) s igy azt nem közölhettük, de a másikat van szerencsénk már e füzetben közleni. — Barabás Lajos és Ferenczi Áron uraknak. A beküldött adakozásokat jövő számunk hozza.

ARANYKÖNYV.

A DÁVID FERENCZ ALAPITVÁNYRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXXIV. Közlemény.

(Lásd Ker. Magv. XIX. köt. 69. lap.)

4680. Takarékpénztári kamat 1884 jan—junius $^1/_2$ évre 21 frt 10 kr, 1. Az alapjövedelméből 1884-re főtanácsilag kiutalt 500 frt segély kiosztása után fennmaradt összeget a közpénztárból átvettem 202 frt 68 kr, 2. Kőváry László 10 frt, 3. Idb. Zsakó István Toroczkoról 5 frt, 4. Takarékpénztári kamat 1884. jul—decz. $^1/_2$ évre 25 frt 56 kr, Hódmezővásárhelyi egyháznak kölcsönadott 1000 frt 5% kamatjában 1885 jan—jun. $^1/_2$ évre 25 frt. 6. P. Horváth Borbára évenként adni szokott kegyes adománya 1885-re 10 frt, Kolozsvári ekkla perselypénze 1884-re 20 frt 82 kr. 8. Takarékpénztári kamat 1885-re jan—jun. $^1/_2$ évre 4 frt, 2 kr, 9. Hódmezövásárhelyi egyháznak kőlcsönadott 1000 frt $^1/_2$ évi kamatja 1885 julius deczemberre 25 frt.

4690. Az alapjövedelméből 1885-re főtanácsilag kiutalt 500 frt segély kiosztása után fennmaradó összeget a közpénztárból átvettem 215 frt 18 krt.

1. Félévi kamat takarékpénztárból 8 frt 17 kr, 2. Kolozsvári ekkl. perselypénye 18 frt 64 kr. 3. Hódmezövásárhelyi egyháznak kölcsönadott 1000 frt után 1886 jan.—junius félére kamat 26 frt. 4. P. Horváth Borbára ő nagysága évenként adni szokott adománya 1886-ra 10 frt.

Összesen **626** frt **20** kr. Hozzáadva az előbbi 33 közlemény összegét: 12369 frt 41 kr. Az alapitvány tesz **13022** frt **61** krajczár.

Kolozsvár, 1886. febr. 16.

Ferencz József.

A BUDAPESTEN ALAPITANDÓ UNITÁRIUS RENDES LELKÉSZI ÁLLOMÁSRA ÉS ÁLLANDÓ IMAHÁZRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXX. Közlemény.

Nagyságos Jakab Elek ur 30. számu könyvecskéjén adakoztak.

Dr. Pap Samu 10 frt, Gyertyánffy István állami képez. igazg. 2 frt 50 kr, Prielle Cornelia nemzeti szinházi tag 2 frt, U. Helvey Laura nemzeti szinházi tag 2 frt, Tisza László képviselő 2 frt, Szász Károly ev. ref. püspök 2 frt. Sz. D. 2 frt, id. Kendelényi Ferencz 2 frt, Jelencsik Vincze tábornok 2 frt 50 kr, Dózsa Dániel curiai biró 2 frt, Br. Splény 2 frt, Herman Otto képviselő 1 frt 30 kr. B. Splényiné Blaha Lujza 1 frt, Jászai Mari nemzeti szinházi tag 1 frt, Lendvayné Fáncsy Ilka szinh. tag 1 frt, Szacsvainé Boér Emma n. szinh. tag 1 frt, Grillné Csillag Teréz n. szinh. tag 1 frt, Rákosi Szidi n. szinh. tag 1 frt, Békéssy Irma n. szinh. tag 1 frt, Nagy Imre n. szinh. tag 1 frt, Szacsvay Imre n. szinh. tag 1 frt, Gyenes László n. szinh. tag 1 frt, Mihályfi Károly n. szinh. tag 1 frt, Egressy Ákos n. szinh. tag 1 frt, Latabár Kálmán n. szinh. tag 1 frt, Feszty Árpád 1 frt, Zsilinszky Mihály képviselő 1 frt, Br. Kemény Gábor miniszter 1 frt. Havas Sándor nyug. államtitkár 1 frt, Dr. Kovács János paedagogiumi tanár 1 frt, Lukrits Antal pénzügyi főtanácsos 1 frt, Dr. Budencz József egyet. tanár 1 frt, Majláth Béla muzeumi kőnyvtárnok 1 frt, Gyulafi honvéd főhadnagy 1 frt. Dr. Goldziher Ignácz egyet magán tanár 1 frt, Berényi J. 1 frt. Pesty Frigyes 1 frt, Knoll Károly 1 frt, Czanyuga muz. irattárnok 1 frt, Pulszky Ferencz 1 frt, Szilády Áron ev. ref. lelkész 1 frt, Kovács Albert képviselő 1 frt, Ribáry József miniszt. tanácsos 1 frt, Markus Sándor belügymi. oszt. tan. 1 frt, Gr. Korniss Emil miniszt. titkár 1 frt Lukács György államtitkár 1 frt,

Jelencsik Vinczéné ö nagysága 1 frt, B. Máthé Domokos udv. fogorvos 1 frt, Leővey Sándor közokt. miniszt. titkár 1 frt. Csontosy János muzeumi másod könyvtárnok 1 frt, Hánzély János kir. tanácsos 1 frt. Ferenczy 1 frt. Bogdánffi Ferencz honvéd-őrnagy 1 frt, Bogdánffi Ferenczné 1 frt, Cserhalmay Ferencz 1 frt, Ocsvay Ferencz curiai biró 1 frt. Barna Ferdinánd muzeumi segéd könyvtárőr 1 frt, Vajda Ottó osztálytanácsos 1 frt, Ballagi Mór 1 frt, Hunfalvy Pál akad. főkönyvtk. 1 frt, Grünvald Bernát belügym. oszt. tan. 1 frt Jakab Elek és családja 6 frt, Szigeti József nemzeti szinházi tag 50 kr, Bercsényi Béla n. szinh. tag 50 kr. Palotay Piroska n. szinh. tag 50 kr, Vizváry Gyula n. szinh. tag 50 kr, Vizváry Gyuláné n. szinh. tag 50 kr, Kőrősmezey Gusztáv n. szinh. tag 50 kr, Hetényi Béla n. szinh. tag 50 kr. Földényi Béla n. szinh. tag 50 kr, Pintér Sándor n. szinh. tag 50 kr, Lányi n. szinh. tag 50 kr, Halassy 50 kr, Benkő Rezső ezredes 50 kr, Nagy Ödön főhadnagy 50 kr, Brett Lajos 80 kr, Lovcsány Gyula paed. tanár 50 kr. Mayer Miksa cultusm. titkár 50 kr, Tallóczy 40 kr, Jánus Pannonius 40 kr, N. N. 40 kr, Fojtin hadnagy 30 kr, Glatz főhadnagy 30 kr, Kotrelli 30 kr. Dr. Ferenczy József 30 kr. Balló József tanár 20 kr. N. N. 20 kr, Kun tanár 20 kr. Juhász százados 20 kr. Prohászka főhadnagy 20 kr, Pencz 20 kr, Sáska főhadnagy 20 kr. Kazocsa Tivadar 20 kr. Valaki 10 kr, Kulizsák 10 kr, Egy kálvinista 10 kr, Hermann tanár 10 kr. Összesen **100** frt.

Nagyságos Jakab Elek ur 160. sz. könyvecskéjére adakoztak:

Dr. Brüll Ignácz gyüjtése 10 frt. Friedmann Mór gyüjtése 10 frt, Dr. Kaufmann Dávid 10 frt, Neuschloss Marcel gyüjtése 10 frt, Léderer Sándor gyüjtése 29 frt. Dr. Kohn Sámuel 7 frt, Dr. Links Ármin 5 frt, Szántó Elezár 3 frt, Szántó Frigyesné 2 frt, Vajda Zsigmond 2 frt, Komjáti Mór 1 frt, Popper G. 1 frt. Dr. Rothfeld Sámuel gyüjtése 10 frt. Az adakozók: Laczenbacher Pál 1 frt, Wahrmann József 1 frt, Dr. Keleti Gyula 1 frt 10 kr, Dr. Simon Izidor 1 frt, Pollák Gyula 1 frt. Stern Miksa 1 frt, Karsai Vilmos 1 frt, Bakonyi Miksa 50 kr, Dr. Reinitz Adolf 50 kr, Gerster Lajos 50 kr. A gyüjtő Rothfeld Samu 1 frt 40 kr. Együtt: **100** frt.

Kozma Elek gyüjtése a 155. sz. könyvecskére Alsó-Siménfalván.

Jakabházi Zsigmondné 50 kr, Vári Eszter Marosi Józsefné 50 kr, Marosi József 50 kr. Kozma Elek gyüjtő 50 kr. Salamon Lajosné, Duka Mihály, Duka Juliánna, Lázár István, Demeter Elek egyenként 20—20 kr. Idb. Benke Mihály, Deák Márton, Pap János, Marosi Venczel egyenként 10—10 krajczár. Összesen **3** frt **40** kr. E közlemény főösszege **203** frt **40** kr. Ehez adva a 29-ik közleményt 17,089 frt 32 krt, az alap teszen **17,292** frt **72** krt.

Fogadják a kegyes adakozók és gyüjtők egyházunk iránt tanusitott buzgó fáradozásaikért az egyházközség nevében hálás köszönetünket.

Budapest, 1886. márczius.

Hajós János, egyh. gondnok.

Végh József, pénztárnok.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

Szegzárdi polgári iskolai tanár tkts. Gál Kálmán ur és neje Csipkés Kata urasszony a szentgericzei unitárius templom papiszékére egy igen díszes, fekete bársony, aranyrojttal körözött takarót ajándékoztak, melynek értéke lehet 20 frt. Midőn ezen nemes adományozást köztudomásra hozom, nem azon czélból teszem, mintha a nemes lelkü adakozókat a világ előtt dicsérni akarnám; mert ily tett dicséretre nem szorul. Hanem teszem azért, hogy a példa másokat is lelkesitsen, buzditson hasonló eljárásra, egyházunk és vallásunk iránti szeretetének ily módon való nyilvánitására!

E nemes adomány pedig legyen kedves az ur előtt!

Szentgericzén, 1886. február 14.

Ürmösi Kálmán,
helyb. unitár pap.
